

**“АЛТАРГАНА  
- 2012”  
нааданда  
зорюулагдана**

**12 н.**

**19 н.**



**ДУЙНХОРАЙ  
Мандал  
хандаргагдаба**

**24 н.**



1921 оной  
декабриин  
21-нээ гарана

# Буряад ҮНЭН

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Бүгэдэ арадай сонин



2012 оной  
июниин 14  
Четверг

№ 23 (21871)  
№ 23 (786)

Зунай эхин  
хухэгшэн могой  
харын 18  
гарагай 25  
www.ynen.ru



## СОЁЛОЙ ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭД СҮЛӨӨ САГТАА СОГТОЙ



Мүрысөөндэ хабаадагшадтай жагсаал



“Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай суглуулагдамал команда



Шанга тулалдаанай үедэ

**2012** оной июниин 9-дэ Этнографическа музейдэ соёлой болон искусствын хүдэлмэрилэгшэдэй дунда спортын зүйлнүүдээр мүрысөөн үнгэргэгдэбэ. Республикын аймагуудай түлөөлэгшэд энэ мүрысөөндэ эдэбхитэйгээр хабаадаа. Гадна республикын мэдээжэ театрнуудай артистнууд спортоор һонирходог, бэээ ходо хорижо байдаг тула энэ мүрысөөндэ онсо шалгархан байна.

Эгээл түрүүн соёлой хүдэлмэрилэгшэд урилдаба. Эгээл түрүүлэн бэшэ, харин эгээл һүүлдэ гүйжэ ерэгшын сагаар тэдэнэй дунда дүнгүүд гаргагдаа. Гурбан эрэшүүл, гурбан эхэнэрнүүд команда бүхэнһөө урилдаанда түлөөлэгдөө.

Урилдаанай һүүлээр мүрысөөндэ хабаадагшад хэн холо хүрэхэб гэжэ тэмсээ. Тэдэнэй дунда ехэ солбон залуушуул һайн дүнгүүдые туйлаа. Тэрэнэй удаа эстафетэ үнгэргэгдөө. Энэ мүрысөөнэй түгэсхэлдэ командын гэшүүд аргамжа татаа. Буряад драмын театрай залуушуул энэ мүрысөөнэй эсэсэй тэмсэлдэ ород драмын театрай командатай тэмсэжэ, илалта туйлаһан байна.

Мүрысөөнэй дүнгүүдээр Буряадай гүрэнэй филармониин команда түрүү һуури эзэлээ. Харин “Буряад үнэн” гэнэн Хэблэлэй байшангай команда бүхы мүрысөөнүүдтэ нэрэтэй түрэтэйгөөр хабаадаа. Илангаяа утые харайха мүрысөөндэ табадахи һуури, харин мүрысөөнэй хамтын тоосоогоор арбадахи һуури эзэлээ.

**Филипп ХАБИТУЕВ.  
Эльвира ДАМБАЕВА  
оршуулба.**

Радна-Нимы БАЗАРОВАЙ фото



Бурядай Правительствын тусхай сайтһаа

ТАРИЛГЫН ХҮДЭЛМЭРИНҮҮД ХЭР ЯБУУЛАГДАНАБ?

Бурядай Хүдөө ажахын болон эдээ хоолой министрствын мэдээгээр, орооһото ургамалнууд 92 мянган гектар талмайда таригдаа. Энэнь түсэбэй 80 процент болоно.



Яруунын, Түнхэнэй, Загарайн аймагуудай ажахынууд орооһото ургамалнууды тариха дүүргээ. Тиихэдэ Тарбагатайн, Кабанскын, Бэшүүрэй, Хориин аймагуудта түгэхэхэ дүтэлэнхэй.

Орооһото ургамалнууды тарихаһаа гадуур хартаабха, тэжээлэй ургамалнууд болон элдэб янзын овоц таригдана.

Республикын ажахынуудта 14 мянган гектар гаран талмайда хартаабха таригдаа. Мүнөөнэй байдлаар Баунтын, Зэдын, Яруунын, Захааминай, Хэжэнгын, Хурамжаанай, Мухар-Шэбэрэй, Сэлэнгын, Тарбагатайн, Түнхэнэй, Хориин аймагуудта хартаабха тариха хүдэлмэри дүүрэнхэй. Загарайн, Кабанскын, Тарбагатайн аймагта эгээл ехэ талмайда хартаабха таригдан байна. Ажахынуудта 1,8 мянган гектарта овоц таригдаа. Республикын ажахынуудта 7 мянган гектарта тэжээлэй ургамалнууд таригдаа, энэнь түсэбэй оройдоол 14 процент болоно.

ЗАГАНА ҮСХЭБЭРИЛГЭДЭ АНХАРАЛ ХАНДУУЛНА

Ехэ болон бага Ярууна нуурнуудай дэргэдэ сөөрэм малтагдажа, эндэ пелядь заганаһай 2,5 миллион түрһэнүүдые табиба.

Һүүлэй 8 жэлэй туршада загана үсхэбэрлгын һалбаридэ энэнь эгээл томо проект болоно. Жэлэй эхиндэ Яруунын аймагтай загана үсхэбэрлгдэг "Нептун" гэнэн бүлгэм Тюменьһээ пелядь заганаһай түрһэнүүдые худалдажа абаһан байна. Тэрэнэй удаа Кабанскын заганаһай заводто байлганаһаа, Яруунын нуурнуудай дэргэдэ сөөрэмдэ асаржа табиһан байна.

Яруунын аймагта 100 гектар талмайда энэ сөөрэм малтагдаа. Ушарынь хадаа һүүлэй жэлнүүдтэ "Нептун" гэнэн бүлгэмэй заганаһадай бригадын олзо оршо доошолһон, загана губшажа абаха түсэб дүүргэхэнь хүшэр болоһон байгаа. Эндэхи нуурнуудай уһан ган гасуур жэлнүүдтэ шэргэжэ, загана үсхэбэрлгдэ нүлөөлөө. Тиихэдэ хуули бусаар загана агнагшад нуурай нөөсөнүүдые хороолсоно. Тиимэһээ пелядь загана искусственна аргаар үсхэбэрлгдэг болохо гэжэ "Нептун" гэнэн предпрятиин хүтэлбэри шиидэһэн байна.

Бурядай Правительствын туһаламжа үзүүлһэнэй ашаар, тиихэдэ "2009-2012 онуудта болон 2020 он хүрэтэр Бурядай дэбисхэртэ агропромышленна комплексые хүгжөөлгэ" гэнэн республикын тусхай зорилготой программые бээлүүлгын хэмжээндэ энэ хэрэг эмхидхэгдээ. Нэрлэгдэһэн программаар заганаһай ажахые хүгжөөлгын гаргашануудые хүсэлдүүлэн түлэхэ мүнгэн субсидиин гуримаар үгтөө.

Эльвира ДАМБАЕВА хэблэлдэ бэлдэбэ.



Дурасхаалта үдэшэ

ШАНАГЫНХИДАЙ НЭРЭНҮҮД МҮНХЭРҮҮЛЭГДЭЭ

Һаяхан июниин 10-да Бэшүүрэй аймагтай Шанага нютагаархид үглөөгүүрын түрэл тоонтынгоо обоонуудые тахижа, бээе, оршон тойронхи байгаалия, нютагаа, ерээдүйн харгыгаа арюудхан, үдэһөө хойшо Россиин үдэрые угтуулан, суута нютагаархидайнгаа дурасхаалай үдэшэ эмхидхээ.

Композиторнуудай холбооной гэшүүн Ю.И.Ирдынеевэй дурасхаалай самбарнууд олон зоной хабаадалгатайгаар, баярай оршон байдалда дүрэ зурагуудтайгаарнь Шанагын поселениин байшангай үүдэнэй хажуудахи ханада үлгэгдөө.

Шанага нютагаархидынь, түрэлхидынь, Улаан-Үдэһөө уригдаһан хүндэтэй айлшад, композиторнууд, журналистнууд, бэлигтэй артистнууд хабаадажа, солото зоноо һайханаар дурсаба, видеослайднуудые, гоё концерт хараба. Энэ дурасхаалай үдэшэ тухай тодорхойгоор удаадахи дугаартаа хөөрэхэбди.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Республикын ниитын мэдээжэ ажал ябуулагшад – анхан социальна хангалгын министриябаһан олонорденто И.С.Юндуновай, бэлигтэй журналист, "Буряад үнэн" газетын редактор ябаһан Ц.Ц.Цибудеевэй, суута композитор, СССР-эй, Россиин

ЭЛИНСЭГ ХУЛИНСАГАЙНГАА ЭХЭ НЮТАГТА

Июниин 17-до Үбэр-Монголой мэдээжэ дуушад Бурин-Баяр, Урнаа, Уудам, Сэсэгмаа гэгшэд бидэндэ "Агуу талын аялга" асаржа хүргэхэнь гэжэ дуулгаа һэмди. Харин биледүүдэй дары түргэн тарашаһан ушарһаа олон зоной гуйлтаар июниин 18-да үшөө нэгэ концерт табиха тухай дуушаднай зүбшөөлөө үгэбэ гэжэ хүндэтэ уншагшадта мэдээсэе!



ХҮНДЭТЭ УНШАГШАД! ЭНЭ ЖЭЛЭЙ ХОЁРДОХИ ХАХАДТА ЗАХИЛ ХЭХЭЭ ШАМДЫТ!

Table with 4 columns: Наименование издания, Периодичность, Условия, Подписная цена. It lists subscription rates for various newspapers and journals like 'Бурятия', 'Бурятия - 7', 'Буряад-Үнэн', 'Спорт - Тамир', 'Одон', 'Морин Хуур', 'Байкал', and 'Байгал'.



## 2012 он - Хитадта Россиин аяншалгын жэл

# "АЯА ХАЙРАТА, АМАРАГ ХҮНДЭТЭ АЯНШАЛАГШАД! АЙЛШАЛЖА МОРИЛОГТЫ АЯ ГАНГЫН НЮТАГТА!"

**З**ун ержэ, туризмын алтан хаһа эхилбэл даа. Турүүшын "хараасгайнууд" үшөө хабар зэлэ татажа, аяншалагшадай зүргэнүүдые нэтэлжэ эхилээ нэн. Тэдэнэрэй олошоржо байһаниинь Улаан-Үдэдэ, Байгал шадар илангаяа элеэр харагдана. Хари гүрэнүүдэй аяншалагшадай тогтодог "Гэсэр" гэнэн зохид буудалай газар немец, француз, англи, япон хэлэнүүдэй ярилдаан дуулдагша.

Нёдондо Буряад ороной гостиница, турбаза гэхэ мэтын зохид буудалнуудта дүн хамта табан зуу гаран мянган айлшад буугаа нэн гэжэ республикын туризмын агентство мэдүүлнэ. Мүнөө жэл үшөөшье олон айлшад ерэхэдэ болохо гэжэ хаяхана Улаан-Үдэ, Хяагтада үн-гэрһэн уласхоорондын "Сайн зам" гэнэн конференци дээрэ хөөрэлдөө. Юуб гэхэдэ, жэлһээ жэлдэ манай



Алла Пересолова Хяагтын музей соо

нютагаар, түүхээр, соёлоор хонирходог зон дэлхэй дээрэ олошоржол байна. Морилжо, заларжа ерэнэн айлшадые хүндэтэйгөөр угтаха эрхэ байдал түхээрэгдэжэл байна. Байгалай эрье зубшан олон тоото турбазанууд, амаралтын гэрнүүд мүнөө

уеын эрилтэдэ харюусамаар болбосон түхэлтэй боложо байнхай.

"Сайн зам". Хитад, Монголоо Росси, Европо тээшэ сай зөөбэрилдэг хамбы зам Хяагтаһаа эхилжэ, Буряад ороной дэбисхэр дээгүүр үргэлжэлжэ, Байгалые гатал-

даг байһан юм. XVII зуун жэлдэ Монголой Алтан-хан Россиин Алексей хаанда хэдэн тэбхэнсэг сай бэлэглэһэн түүхэтэй. Тэрээнһээ хойшо ородууд сай уудаг болоо гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Тэрэшэлэн "Агууехэ торгон зам" гэжэ байһан. Мүн лэ Хитадһаа торго Европо руу зөөбэрилхэдөө, хамбын аяншад Буряад ороноор ябаа ха юм. Торгондо буряадууд угаа дуратай агша, торгон буряад хэлэн дээрэ угаа олон элирхэйлэгшэ нэрэнүүдтэй. Жэшээлхэдэ, алтан болон мүнгэн утаһануудаар луу зураглаһан торгые "магнаг торго" гэдэг, харин шэрүүншэг аад, ялагар торгые "шэршүү" гэдэг, гадна "хоргы торго", "хамбы торго" гэхэ мэтэнүүд бии ааб даа. Ганса баян буряадууд бэшэ, жиирэй хүнүүд гоёходоо, заатагүй торгон дэгэл, малгай үмдэдэг, торгон хадагаар айлшаддаа угтадаг байгаа ха юм. Мүнөөшье энэ заншалаа алданагүй гэшэбди.

"Агууехэ торгон зам" гэнэн түүхэтэ нэрэтэй туристнуудай

маршрут бии болгохо дүүрэн эрхэтэй Буряад орондо энэ асуудал мүнөө харагдажа, үзэмжэдэ табигдажа байна.

ООН-ой дэргэдэхи Бүхэдэлхэйн туристка эмхиин эксперт, "Агууехэ торгон зам" гэнэн Программые толгойлогшо Алла Пересолова хаяхан Улаан-Үдэ ержэ, энэ хонирхолтой асуудал тухай хөөрөбэ: "Танай нютаг "торгон замтай" холбоотой байһан, тиимэһээ туристнуудай анхрал татаха проект бэелүүлэе хаатнай, һайн байгаа, - гэжэ Алла Николаевна дурадхаа. - Буряадай байгааи, түүхэ, үндэһэтэ арад зонойнь онсо шэнжэ, зан заншал олониие хонирхуулна. Өөһэдынгөө талаһаа проект бэелүүлгэдэ туһалхабди, "Агууехэ торгон зам" гэнэн Бүхэдэлхэйн программада оруулхабди. "В добрый путь!"

Буряадаар үрээхэдэ: "Аян зөөлэн, ашаа хүндэ ябагтай!" Иимэ удхатайгаар манай проектые дэмжэбэ гэшэ.

Николай НАМСАРАЕВ.

## Тобшо һонин

### ХҮШӨӨ ТАБИГДАА

Байгша оной июниин 9-дэ баяр ёһололой оршон байдалда Улаан-Үдэ хотын 47-дохи нургуулийн газар Буряадай мэдээжэ уран зохёолшо Исая Калашниковай дүрэ хүшөө табигдажа, тус эрдэмэй гуламтада Исая Калашниковай нэрэ олгогдоо. Мухар-Шэбэрэй аймагай Шаралдай нютагта түрэнэн уран зохёолшын нэрэ мүнхэлэгдэжэ, Улаан-Үдын номой санда, мүн ниислэл хотын үйлсэдэ Исая Калашниковай нэрэ олгогдонхой. Хэдэн зохёолнуудай, тэдэнэй тоодо олондо мэдээжэ «Жестокий век» гэнэн роман бэшэһэн зохёолшын хани нүхэр Екатерина Викторовна Калашникова энэ хэмжээ ябуулгада хабаадажа, уран зохёолшо тухай дурсалгануудаа хэлээ, бултанда баярые хүргөө.

### ГАЛ АЮУЛТАЙ ТЭМСЭНЭ

Үнгэрэгшэ һүни сахилгаанай гал буудалһаа боложо Зэргын заповеднигтэ түймэр нүжэрөө, тиин эндэ хахад гектар талмай галда дайрагдаа.

Бүхы дээрээ июниин 8-най байдалаар Буряад орондо табан газарта түймэр нүжэрөө. Хэжэнгын, Хурамхаанай, Прибайкалийн газар дэбисхэрэй ой модон соо түймэр болоно. Энэ түймэрые усадхаха хэрэгтэ 80 гаран ойн харуулай хүдэлмэрилэгшэд,

нютагай зон түймэр саралгын техникээр хангаданхай ажаллажа байна гээд республикын ойн ажахын агентствын хэблэлэй албан мэдээсэнэ.

### БАРИМТАТА ФИЛЬМ БУУЛГАГДАХАНЬ

«Сэлэнгэһээ Сенэ мүрэн хүрэтэр» гэнэн баримтата фильм Буряад орондо буулгагдажа эхилхэнэ. Энээн тухай Улаан-Үдэ ерэнэн Росси дотор мэдээжэ Москвагай режиссёр Леонид Ситников болон энэ уран бүтээлэй удха зорилго үүсхэгшэ Николай Фёдоров журналистнуудтай уулзахадаа мэдүүлээ. Сэлэнгын 41-дэхи ябаган полкын дайшалхы зам тухай энэ баримтата фильм юм. 1763 ондо байгуулагдаһан энэ полкдо буряад, ород яһатанай Сэлэнгын хасагууд ороһон байна. Тиин тэдэнэр дайшалхы замдаа найман гол мүрэнүүдые гаталжа, хори мянга модоной зай дабажа, ородуудай түүрэгүүдтэй дайралдаһан байлдаанда эрэлхэг зоригтойгоор хабаадаһан, 1812 оной Эсэрын дайнай бүхы ехэ тулалдаануудта дайралдаһан байна. Түүхын дансанууд дээрэ үндэһэлжэ, жэлэй туршада буулгагдажа байһан энэ уран бүтээл соо Буряад ороной хизаар дайда, музейн дансанууд болон бусад алдарт полкын түүхэтэ замда хабаатай хэнэгүүд Буряад орондо буулгагдаха юм.

Уран бүтээлэй зохёохы бүлэг энэ жэлэй түгэсхэлдэ «Сэлэнгэһээ Сенэ мүрэн хүрэтэр» фильм гүйсэд дүүрэн бүтээхэ зорилготой. Хожом «Россия» телеканалаар харуулагдаха байна.

### СУБАРГА АРАМНАЙЛАГДАА

Отошо-Манлын субаргын арамнай июниин 10-да Яруунада үнгэргэгдөө. Маарагтын хормойдо бодхоогдон энэ субарга арад зоной үбшэ зоболон үзэнгүй ябахын тула Отошо бурхандаа мүргэжэ, бээ аргалжа, буян хэжэ ябахын тула баригдаһан болоно. Россиин Буддын шажанай Заншалта Сангын 24-дугаар Бандида Хамба лама Дамба Аюшеев түүрүүтэй республикын бусад дасангуудай лама санаартан Маарагта һайхан нютаг морилоо.

Энэ буянта хэрэгэй урда тээ Нарһатада, Эгэтынгээ-Адагта болон Улаан-Үдэ хотодо нигүүлэсхы сэдхэлэй марафонууд үнгэргэгдэжэ, 300 мянга гаран түхэриг мүнгэн сугларһан байна. Энэ ехэ хэрэгтэ бүхы нютагаархид эдэбхитэй хабаадалсажа, 500-гаад бурхадые нютаг дээрээ бүтээжэ, субаргада оруулаа. Түбэд оронһоо, Энэдхэгһээ, Монгол оронһоо бурханай нангин зүйлнүүд, 200-гаад бурханай номууд асарагдаа, тиин Байгал далайн, Алханын, Энэдхэг, Түбэд оронуудай аршаанта уһан, алтан шорой оруулагданхай.

Ешигма ЦЫБЕНОВА.

**Кредит**  
на перемены  
к лучшему!



Кредит наличными до

1 000 000  
рублей

- Одобрение за 10 минут
- Получение по 2 документам

(3012) 44-33-33

г. Улан-Удэ, пр. 50 лет Октября, д. 6  
8-800-200-95-50 www.rencredit.ru

Ренессанс Кредит  
Живи сейчас

## «БУРЯАДАЙ БҮНЭТЭЙШҮҮЛ, СОЛЫЕТНАЙ ДУУДАНАБДИ»

**А**рад зондоо хүндэтэй, алишьэ газарта суутай Буряадай бүһэтэйшүүл Росси болон хари гүрэнөөр мэдээжэ болонхой. Тэдээн тухай үльгэр түүхэшьэ зохёогдодог, харин үнэн болоһон ушарнууд ном боложо, нэгэшьэ хэблэгдээгүй.

Тиимэһээ "Книга-плюс" гэнэн зохёохы хэблэлэй бүлэг Буряадай суута бүһэтэйшүүл тухай хэдэн хэнэг номуудые хэблэлдэ бэлдэжэ эхилбэ. "Книга-плюс" гэнэн хэблэл 10 – аад жэлэй туршада хэблэлэй ажал эрхилдэг. Мүнөө "Женщины Бурятии

- краса и гордость наша" гэнэн хэблэлэй дүрбэдэхи хэнэг дээрэ ажаллажа байна. Хэблэлэй бүлэгые хүтэлбэрилэгшэ В.Шагдуровай хэлэһээр, Буряадай суута бүһэтэйшүүл тухай ном хэблэхэ ханамжа үнихэн бии болоһон. Үнэхөөрөөшье, энэ ганса манда хэрэгтэй түүхэ бэшэ, мүн үри хүүгэд, аша зээнэртэмнай, манай ерээдүй халаанда тон хэрэгтэй. Өөһэдынгөө ханамжа, дурадхал, мэдүүлгэнүүдээ **211029, 89516244582** гэнэн утаһаар дуулгахада болоно.

Цырегма САМПИЛОВА.



# БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

## 2012 оной юниин 13-15 болотор

### I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ А.С. КОРЕНОВОЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

Зүблэхэ зүйл:  
1. Арадай Хуралай хороонуудай 2012 оной юниин 4-нөө 9 хүрэтэр дүүргэсэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэд: хороонуудай түрүүлэгшэнэр)

13.06. 9.00 Арадай Хуралай бага танхим  
2. Арадай Хуралай 2012 оной юниин 4-нөө 9 хүрэтэр үнгэргэгдэсэн хэмжээ ябуулганууд тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

3. Арадай Хуралай хиналтын документнүүдые гүйсэдхэлгын байдал тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

4. Буряад Республикын хуулинуудые федеральна хуули ёһонуудтай зохилдуулгын хойноһоо хиналта тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

5. Арадай Хуралай 2012 оной юниин 11-нээ 15 хүрэтэр түсэблэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай (элидхэлшэ О.А.Бадлуев)

6. 2012 оной юниин 4-нөө 9 хүрэтэр Хуули ёһоной управлениин дүүргэсэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ М.В. Дампилова)

7. 2012 оной юниин 4-нөө 9 хүрэтэр Мэдээсэлэй-шэнжэлэлгын управлениин дүүргэсэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ Э.Б.Намдакова)

8. Арадай Хуралай ажал ябуулга тухай республикын хэблэлнүүдтэ 2012 оной юниин 4-нөө 9 хүрэтэр олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ толилогдоһон материалнуудай шэнжэлэл тухай тусхай таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ С.Б.Хайдапова)

### II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХЭРЭГҮҮДЫЕ ЭРХИЛЭГШЭ – АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ХҮДЭЛМЭРИЛГЫН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Зүблэхэ зүйл:  
1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2012 оной юниин 13-наа 15 болотор түсэблэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай  
13.06 13.30 Арадай Хуралай бага танхим  
2. Буряад Республикын Арадай Хуралай хиналтын документнүүдые гүйсэдхэлгын байдал тухай

### III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)

Зүблэхэ зүйл:  
15.06 10.00 каб. 323  
Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые хэрэглэлгын болон оршон тойронхие хамгаалалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г. Ирильдеев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогүүдай болон финансын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Д.Э.Доржиев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

### IV. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогүүдай болон финансын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Д.Э.Доржиев)

Зүблэхэ зүйл:  
"Республикын 2011 оной бюджет гүйсэдхэлгэ тухай" Буряад Республикын хуулин түсэб  
13-06 14.00 каб. 235  
"Республикын 2012 оной болон 2013 ба 2014 онуудта түсэблэгдэһэн республикын бюджет тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

Зүблэхэ зүйл:  
"Буряад Республикада налогой асуудалнуудые гуримшуулгаар Буряад Республикын зарим хуули ёһонуудта хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай  
15.06 10.00 каб. 235

### Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые хэрэглэлгын болон оршон тойронхие хамгаалалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г. Ирильдеев)

Зүблэхэ зүйл:  
"Буряад Республикын тусхайлагдамал гэр байрын жасаһаа байрануудые олгохо гурим тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай  
15.06 14.00 каб. 203

### Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)

Зүблэхэ зүйл:  
"Россиин Федерацида өөһэдн хүтэлбэрийе эмхидхэхэ юрэнхы ёһонууд тухай" федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" № 53207-6-дахи дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай  
13.06 14.00 каб.322

### Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд

### хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:  
"Буряад Республикада газарай мелиорациие хүжөөлгын хараа түсэбүүд тухай" гэнэн темээр "дүхэриг шэрээдэ бэлдэхэ тухай" 14.06 9.00 каб.119

### Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай үндэхэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р. Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:  
"Буряад Республикада гүрэнэй залуушуулай политика тухай" гэнэн темээр "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгын ябаса тухай  
14.06 14.00 каб. 212

### Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:  
"Буряад Республикада олон хүүгэдтэй гэр бүлнүүдые социальна талаар дэмжэхэ хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулин 6-дахи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай  
14.06 15.00 каб. 218

### V. «ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭ» Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:  
Буряад Республикада газарай мелиорациие хүжөөлгын хараа түсэбүүд тухай  
15.06 10.00 Арадай Хуралай бага танхим.

## Һүүлшын һонинууд

### ҺАЙН ДУРААР ТҮЙМЭР САРАГШАД

Буряад орондо түймэр сарагшадай һайн дуранай дружинанууд байгуулагдажа, аяар 2 мянга 200 хүн бүридэлдэ абтаа. Республикын бүхы дэбисхэр дээрэ һэргылэмжын ажал ябуулха болон түргэн мүрөөр түймэр унтарааха гол зорилго табигдаһан энэ эмхинүүдые холын нютагуудта байгуулхань шухала. Энхэ элүүр бэтэй 18 – наа дээшэ һаһатайшуул һайн дураар түймэр сарагшад болохо аргатай. Тэдэнэр болон гэр бүлэдэнь социальна хүнгэлэлтэнүүд үгтэхэ гэжэ МЧС-эй пресс-албан мэдээсэнэ.

### «БААБГАЙН НААДАН»

#### ҺАЙШААГДАА

Россиин Федерациин Хойто зүг, Сибирь болон Алас Дурнын үндэһэн бага арадуудай соёл ба ёһо заншалай түбүүдэй ажаябуулгын регион хоорондохы 3-дахи харалган Томск хотодо үнгэрөө. Тэндэ Северобайкальск хотын "Синильга" гэнэн эвенк яһатанай түб Буряад Республикые түлөөлөө. Эвенк яһатанай соёл, заншалта эдэе хоолой үзэмжэй дэлгэгдээд, "Баабгайн наадан" гэнэн хатарай композици табигдажа, "Синильга" түб регион хоорондохы харалганай лауреадууд болоо.

### АГЫН ТАЛАДА АРИГ СЭБЭР

Забайкалиин хизаар дотор оршон тойронхи байгаали хамгаалха гэнэн зорилготой программын шугамаар, хизаар дотор экологиин заншалта акци эмхидхэгдэнэ. Ножо нуурай уһа хамгаалгын дэбисхэр ариг сэбэрлэлгэ Оршон тойронхи хамгаалгын бүхэдэлхэйн үдэртэ болон Эколог мэргэжэлтэдэй һайндэртэ зориулагдажа, "Агын тала" гэнэн гүрэнэй заказник сэбэрлэгдэхэ.

### НАҺАТАЙШУУЛ ҺУРГУУЛИ ХЭНЭ

Дулдаргын аймагта һаһатайшуул пенсиин талаар һуралсал гаража эхилээ. Эндэ ганса һаһатайшуул бэшэ, харин пенсиин наһа гүйсөөгүйшүүл баһал тэрэ сагтаа бэлдэлгэ гаража, пенсиин асуудалаар алишье талаар хэрэгтэй мэдээсэл абаха аргатай. Уншалгануудта ябаһан һаһатайшуул өөртөө хабаатай һонин асуудалнуудые һурана. Энэнь хадаа гүрэнэй тэдхэмжын байдал, пенсидэ гаража данса бэлдэлгын ажаябуулга түргэдүүлхэ зэргэтэй.

### УХИБҮҮДТЭ -

#### АЮУЛГҮЙ ХАРГЫ

Зунай амаралтанууд эхилжэ, хотын гудамжаар сүлөө ябаһан ухибүүдэй тоо олошордог. Тиимэһээ Агын Бурядай тойрогой захиргаан автомашинаар ябадаг зондо харгын аюулгүйн гурим эбдэнгүй ябахыень уряалба. Илангаяа майн 30-наа эхилээд, "Алтаргана" гэнэн Бүгэдэ Бурядай уласхоорондын фестивалиин баяр нааданда бэлдэлгэ түбэй стадион дээрэ эмхидхэгдэжэ, Ага тосхоной гудамжаар ухибүүд олошорхо.

### ГЭР БҮЛЫН ҺАЙНДЭР

Гэр бүлын жаргалай тэмдэг - инаг дуран, үнэн сэхэ харилсаан, харюусалгатай хандасые дэлгэрүүлжэ зорилготой Агын тойрогто байгша оной июлиин 8-да "Гэр бүлын һайндэр" тэмдэглэгдэхэнь. Эмхидхэлэй түсэбэй гуримаар, бэеэ даһан дүрбэн проектүүд бэелүүлэгдэхэ. "Ага-2012- түрын бэлэг" гэнэн конкурс, "Инаг дуранай модон" гэнэн композици байгуулха, "Залуу бэрээдэй жагсаал" гэнэн автопробег болон "7 Я" гэнэн харалган эмхидхэгдэхэ. Мүн энэ үдэр шэнэ бүлэнэрэй гэрлэлгын баяр ёһолол үнгэрэхэ.

### БАЯН БУЛАГ ШЭНЭЭР БАРИГДАХА

Агын аймагай Баян Булаг гэнэн һуурин түймэрэй аюулда ехээр хохидоо гэжэ олондо мэдээсэгдээ һэн. Энэ нютагайхидые суглуулжа, барилгын "Строй-холдинг" гэнэн эмхин түлөөлэгшэд барилга тухай ойлгууламжын ажал ябуулаа. Эндэ газобетонуор 4 гэр, брус модоор 17, 1 модон гэр бодхоогдохо, тиигэжэ 22 гэр бүлэдэ шэнэ гэр байранууд баригдаха. Мүнөө дээрээ газар хубаагдажа, гэрэй һууринууд табигдажа байна.

### САРЮУН ЖАРГАЛТАЙ

#### НАҺАТАЙШУУЛ

Наһатайшуулай удаан сагта хүнгэн солбон, сэдхэл дүүрэн ажаһуухын тула ажабайдалайн шанар һайжаруулха хэрэгтэй. Энэ талаар Республикын пенсионернүүдэй бүлгэм ехээн ажал ябуулдаг. "Гурбадахи үсын университет" байгуулагдаад, тэндэ һаһатайшуул элдэб шэглэлээр һуралсал гарадаг. Мүнөө үедэ һаһатайшуул Республикын 3-дахи спартакиадада бэлдэжэ байна. Заншалта болоһон спартакиада энэ удаа Ивалга тосхондо юниин 27-29-дэ үнгэрэхэ. Тамирай һорилго алишье наһандаа эхилхэдэ орой бэшэ. Илангаяа һаһатайшуулда тамир бэшэ, аяншалга эрхилхэдэ һайн гэжэ һаһатайшуул мэдэрнэ. Арад зониен социальна талаар дэмжэлгын түб "Доверие" гэнэн эмхитэй сугтаа һаһатайшуулие элүүржүүлгын "Сибирская тропа" гэнэн хэмжээ эмхидхэнэ. Эндэ эмнэлгын, элүүржүүлгын туһа абаһаһаа гадна һонин маршрудаар аяншалга хэжэ, музейнүүдые үзэнэ. Эршэм дүүрэн байдалаар ажаһууха һаһатайшуулай байдал хүнгэн сарюун боложо, үбшэншье заатагүй сухарина.

Цырегма САМПИЛОВА.



# УРАН ЗОХЁОЛШОДОЙ УЛАСХООРОНДЫН ЭБЛЭЛ БАЙГУУЛАГДАХАНЬ



М.Р.Чойонов

**М**онгол туургата уран зохёолшодой уласхоорондын түрүүшын фестиваль Улаан-Үдэ хотодо июниин 28-наа июлиин 1 болотор үнгэргэгдэхэн. Республикын Уран зохёолшодой болон Соёлой министерствын үүсхэлээр зарлагдаха энэ фестивальда 11 регионхоо түлөөлэгшэд ерэхээр хараалагдана.

Түрүүшын үдэр, июниин 28-да үдэрэй 2 сагта Буряад Республикын Правительствын конференц-зал соо эмхидхэлэй зүблөөн үнгэргэгдэжэ, монгол туургата уран зохёолшодой эблэл байгуулагдаха юм. Хоёрдохи үдэрын хабаадагшад Зэдын аймаг хүрэхэ, Дармаа хамбын дурасхаалта газараар ябаха, хасагуудай байдалтай танилсаха. Гурбадахи үдэрын Байгал далай дээрэ аяншалгын байрада зүблөөгөө үргэлжлүүлхэ.

- Монгол туургата уран зохёолшодой хоорондо харилсаа тогтоохо, бэхижүүлхэ, хамтын зохоохы проектүүдые хараалха зорилготойбди. Гэхэнэ гадна айлшадаа Буряад оронтойгоо танилсуулхамнай, - гээд, Буряадай Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ М.Р.Чойонов хэлэбэ.

Мүнөө уншагшадайнгаа понорто молор найхан Монгол оронойнгоо мүнөө үеын яруу найруулагшадтай шүлэгүүдые толилжо, "Очир Эрдэниин товчис" шастар тухай хөөрөө дурадхая.



## "ОЧИР ЭРДЭНИИН ТОВЧИС"



**«Очир эрдэниин товчис» гээн Монголын бэлигтэ мэргэдэй шастар (афоризмы) 2010 ондо Улаан-Баатар хотодо хэблэн гаргагдахан юм. Ехэ Монгол**

**улсын байгуулагдаһаар 805 жэлэй, Монгол Үндэһэтэнэй эрхэ сүлөөгэй 100 жэлэй, Ардын хубисхалай 90 жэлэй түүхэтэ ойнуудта энэ ном зориулагдаа.**

Далита мэргэн үгэ хэзээдэшье зоной сэдхэлдэ жэгүүр мэдэрэл түрүүлэн уурхайлжа, сэсэн бодолой эхи үндэнэ табидаг, ямар нэгэн үзэгдэлэй гол удхые яб байса харуулдаг гээшэ. Эртэ урдын сэсшүүлэй зарим үгүүлэлнүүд арадай дунда оньһон үгэнүүд гээд тарашанхай, авторынь мэдэгдээгүйшье наа, аргагүй сэсэн нургаалнууд мэтэ дэлгэрэнхэй бшуу.

Монгол зохёолшодой эблэлэй шагналт ирагуу найруулагша **Авгаржин Жа. Баяржаргал** согсолон зохёогшо, бүридхэгшэнь болоно. Оролто үгэ соогоо иигэжэ бэшэнэ: «Эхэ хэлэн болбол үндэһэтэнэй халуун амисхаал. Өмерч дууһадаггүй газар шорой, үгыржэ баларшагүй хэлэтэй дээд Монгол минь, зүрхнээсээ дуу дуулаха, зүрхнээсээ хайрлаха тэнхээ хэмээгч шэдитэй. Монгол гүрэндэ, монгол хүнэй хүлдэдэ шүтэн зальбарая!»

Эдэ бүгэдэ түүбэри-шүүбэри яагаад бүридхэгдөөб гэхэдэ, эртэ урдын зохёолнуудһаа эхилээд мүнөөнэй хүрэтэр, шажан мүргэлэй номуудһаа, эрдэм судлалай бүтээлнүүдһээ - оюун

ухаа гүйлгэхэ үгын баригдашагүй далай баялигһаа сүсэги мэтэ хальман абтаа гээшэ. «Очир эрдэниин шастар» (түүхэ бэшэгэй үгүүлэл) гээшэмнай абьяас бадараама, арадай соёрхол дэбжээмэ, Хүхэ мүнхэ тэнгэриин хүшэ шадалые хүн зондомнай түхөөмэ хэблэл болоһой гээд хүсөөбди. Ушар юуб гэбэл, энэ шастарнай Ехэ Монгол улсые үндэһэлэн байгуулагша. Эзэн Богдо Тэмүүжэнэй (Чингис хаан) үгүүлэлнүүдһээ эхилнэ:

**Хаан хүн харын зан гаргабал, Хамаг улсаа алдамай, Хара хүн хааны маяг үзүүлбэл, Хар тэргүүнээ алдамай. Наруул ухаанһаа хайн**

**нүхэр үгы, Мунхаг хилэнһээ үлүү муу даисан үгы. Арадайнгаа дунда алаг буруу шэнги номгон яба, Алалдаха дайсанай урдаһаа үлэн харсага шэнги добтол.**

**Хахасашагүй хани**

**нүхэртөө марташагүй муу үгэ бү хэлэ. Этигэл үгы хүндэ зүрхэнэй үгэ бү хэлэ. Хаан хүн жаргахадаа, түрын хайнда жаргана, Хатан хүн жаргахадаа, эрын хайнда жаргана, Хамаг хотоороо жаргахадаа, эб зэын хайнда жаргана».**

Эртэ урдын Монголһоо эхилээд, мүнөөнэй саг хүрэтэр гүрэн түрын элитэ ажал ябуулагшадтай, эрдэмтэдэй, шажан мүргэлэй түлөөлэгшэдэй, сурбалжа-лагшадтай, уран зохёолшодой 300-гаад хүнэй сэсэн мэргэн үгүүлэлнүүд үгтэһэн байна. Тэрэ тоодо, жэшээлбэл, Модун Шаньюй, Дамбижалцан, Данзанравжаа, Хубилай хаан, Д.Нацагдорж, Б.Явуухулан, С.Эрдэнэ, Р.Чойном, бусад үгүүлэлнүүд оронхой.

"Очир эрдэниин товчис" соо Буряадай уран зохёолшод Х.Намсараевай, Н.Нимбуевай, М.Чойоновой үгүүлэлнүүд оруулагдахан байна.

### Хайдавын Чилаажав

#### РЕНЧИНИЙ ЧОЙНОМ



Хичнээн их салхинд ч Талын чулуу хийсдэггүй юм Хэтэрхий ухаалаг хүмүүс Бусдын сэтгэлд нийцдэггүй юм Тэнэг нь олонтой хорвоод Тэрсэлдэж яваад дуусдаг юм

Тийм тавилантай хүн Ренчиний Чойном байсан юм Авьяас билиг ихтэйдээ Аархаж явсан юм Ард түмэнгүй хүн шиг Ганцаардаж байсан юм Эрх чөлөөг хүссэндээ л Тэмцэж явсан юм Эх оронгүй хүн шиг л Тэнэж явсан юм аа... Өдрийн бодолтой хүмүүс

Инээж явахад Жилийн бодолтой Чойном Уйлж явсан юм Үнэндээ хөөрхий тэр найрагчийн хувьд Үхэл амьдрал хоёр ав адилхан байсан Дарвиж явсан нөхөд дунд нь дайсан байсан Дарга эрхтнүүд үзэг барьсан алуурчид байсан Шөнийн салхи шиг бүсгүйчүүд амраг биш байсан Шүлэг бичихээс бусад нь жаргал биш байсан.

### Авгаржин Жа Баяраа

#### МАРТАЛТ

Би чамайг баян байсан ч хайрлана Би чамайг ядуу байсан ч хайрлана Би чамайг тэнэг байсан ч хайрлана Би чамайг цэцэн байсан ч хайрлана Миний мөрөөдлийн халуун хайр Амьсгал, биед чинь нууцлагдсан байна

Чин үнэнч дурласны шагнал болгон Чи минь намайгаа орь тас мартжээ Миний тайлшгүй тэр их нууцын Эрдэниин түлхүүрийг нэгэнт гээжээ.



#### ТЭНГЭРТ ТАНИЛЦСАН ЯНАГ

Би чамд дурласан учир Бишгүүр зэмсэггүй дуулж явна Хайрын тэнгэрт танилцсан болохоор Ханьсаж дасах минь худлаа болно. Өөрийн хилийн цэцгэн дундаас Өрөөлийн төлөө буцаж ирлээ Өөрийн төлөө даль жигүүрийг чинь Өмчилж гэмтээлгүй үүлэнд тавилаа Орчлонгийн утгыг гэрээслэн чи авлаа

Одоо чамтай хэзээ ч уулзахгүй гэе. Бусад хийгээд чамас хол алс Бурхад байхгүй хөндийд сууна Хулгайч, дээрэмчингүй нутаг оронд Хувь заяаны эрхээр ч чамтай учрахгүй.

### Арлааны Эрдэнэ-Очир

#### ОРХИЖ БОЛОМГҮЙ ОРЧЛОН

Хайрлаж ч болохгүй, хаяж ч болохгүй Бүсгүй байх юм Ханилж ч болохгүй, салж ч болохгүй



Нөхөр байх юм Инээж ч болохгүй, уйлж ч болохгүй

Учрал гэж байх юм Итгэж ч болохгүй, байж ч болохгүй

Хагацал гэж байх юмаа Цэлмэг бүрхэг нь мэдэгдэхгүй Өдөр байх юм Цэцэн тэнэг нь мэдэгдэхгүй Хүн байх юм Уулан дээр ч гармаар Үүлэн дээр ч хэвтмээр Сэтгэл хөдлөх юм Урагш хөтлөнө үү Улс амьтанд Итгэл алдрах юм Өөдөөс ерөөж араас хараах Сүүтэй үгтэй цустай санаатай Өргөн тала түшиж, өндөр дээрээс түлхэх хүн

Өнгөт хорвоод мэр сэр байх юм Бороотой цастай Хөх тэнгэрийн доор Жаргалтай зовлонтой Амьдарч Оньсого шиг Олны дунд явахад Орхиж боломгүй Орчлон байх юм.

### Болдын Батхуу

#### БУРЯД-МОНГОЛ ОРОН

Хүхэ тэнгэриһээ заяатай, Хүл нүүдэлэй домогтой, Юһэн сагаан хүлдэтэй, Юртэмсэ дэлхэйн эзэн - Буряад-монгол орон! Эзэн Чингисэй омогтой, Эзэрхэг хара хүлдэтэй, Бата эдир золтой, Баатар мэргэн солотой Буряад-монгол орон! Хас эрдэниин тамгатай, Морин эрдэниин тооһотой, Буурал дэлхэйдэ түүхэтэй, Буян дэлгэрхэ юрөөлтэй Буряад-монгол орон! Даян Дээрхиин шүтээнтэй Далай Байгалай орон. Дэлгэр баян сэдхэлтэй Дэлхэйдэ гайхама Буряад арадни! Зандан Жуугай шүтээнтэ Замби түбиин Буряадни! Зэндэмэни эрдэниин убдистай Захагүй Байгал далаймни!

#### ҮХЭР ТЭРГЭ

Үхэр тэргээ хүтэлөөд, үбгөөмни Тэнгэри уулые дабажа харагдаа һэн. Тэрэ эрьен ерээгүй! Үхэр тэргэмнай харин ерэшэн байгаа... Абамни үхэр тэргээ хүтэлөөд, Тэрэл уулын зүг алхажа ябанаб. Минии хойноһоо хэн хараад, юу бодон зогсоһые Мэдэжэ байһан хадаа, би эрьежэ харахагүйб! Үхэр тэргээл алдажар хина аа гүб гэхэнээл эмээжэ ябанаб ...

Энэ хуудаһа Г.ДАШЕЕВА-БАЗАРЖАПОВА бэлдэбэ.



Презентациин үдэшэ

# ТҮҮХЭТЭЙ, БУЯНТАЙ ЗАМААР ДАБШАН...



Ц.Б.Цырендоржиев

**“Хододоо үдэр байдаггүй...”** гэдэн мэдээжэ уран зохёолшо **Цыдып Цырендоржиевай** буряад-монголой шэнэ романти танилсалгын үдэшэ тээмэндэ Үндэһэн номой сангай танхим соо үндэр хэмжээндэ эмхидхэгдэжэ, олоной һонирхол татаһан байна. Зохёохы хүдэлмэрийн намтартай үдэшые хүтэлэгшэ, журналист, “Мүнгэн сэргэ” гэдэн “Ариг Ус” телекомпаниин дамжуулгые хүтэлэгшэ **Даша-Доржо Болотовой** танилсуулһанай удаа авторта халуун амаршалгаа республикын соёлой министрэй орлогшо **С.А.Добрынин** хүргэжэ, “буряад хэлэн дээрэ хэблэгдэн гараһан түүхэтэ роман бэшэһэнтнай, тон ехэ удха шанартай, тиин Та И.Калашниковай нэрэмжэтэ шангай түрүүшын лауреат байнат. Тиимэһээ ехэ дэмбэрэлтэй үйлэ хэрэг болоод байна. 2012 ондо 3 миллион түхэриг мүнгэн буряад хэлэн дээрэ гараха номуудта һомологдоо, зүгөөр энэнь бага гээшэ ааб даа... Мүнөө шэнэ номой талаантай авторай түлөө баяса, амарша-

лая” гэжэ тэмдэглээ. Хэжэнгынгээ аймагай захиргаанай гулваагай зүгһөө амаршалһан һуралсалай управлениин дарга Б.К.Ширапов олон номуудтайнь “Папансаг”, “Талын зүргэнүүд”, бусад зохёолнуудтайнь танил, уншаһан байһанаа мэдүүлээд, уран гуурһаниинь улам хурса болохыень хүсэбэ. Тус романай ном болгон хэблэлгэдэ гол спонсор болоһон, ехэ мүнгэ һомолһон “Дхарма” гэдэн Улаан-Үдын нютагай буддын шажанай эмхиин хүтэлбэрилэгшэ **Нимажап Ильич Илюхинов**, түүхын эрдэмэй доктор, Монголой хүндэтэ академиин, профессор **Шираб Бодиевич Чимитдоржиев**, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, БГУ-гай доцент **Сэсэг Гылыковна Осорова** гэгшэд романдань үндэр сэгнэлтэ үгөө, Россида соносохогдоһон Түүхын жэлдэ санид Хамба Агван Доржиев тухай алтан ном бүтээгээ гэжэ тэмдэглээ. “13-дахи Далай ламын багшазүбшэлэгшэ ябаһан Агван Доржиевнай Англида, Энэдхэг-



Ш.Б.Чимитдоржиев, Ц.Б.Цырендоржиев, С.А.Добрынин

тэ, Түбэдтэ харилсаа холбоо байгуулаа, Россидаа, Франци, Германиһаа туһа абаа... Ехэ зохидоор түүхые харуулан бэшээ” гэжэ Ш.Б.Чимитдоржиев онсолбо. Уран зохёолшод, түүхэдэ зорюулагдаһан олон һонин номуудтай **Владимир Гармаев, Владимир Митыпов, Самбу Норжимаев** гэгшэд һайхан үгэнүүдые авторта дамжуулжа, үһан буряад хэлэтэй уран зохёолшо гэжэ тэмдэглээд, залуу гэр бүлэнүүдтэ түрын бэлэг болохоор гоё ном болоо гэжэ тодорхойлоо.



Ш.Б.Чимитдоржиев



С.Г.Осорова

Үлзытэ нютагаархидайнь зүгһөө “Дунда-Худанай сомон” МО-гой гулваа **М.Б.Балданов**, композитор **Цырен Шойжонимаев** халуунаар амаршалан, “Үлзытэ нютагни” гэдэн дууны (хүгж.Ц.Шойжонимаевай) республикын габыята артист **Эрдэни Батсүх** гүйсэдхэн байна. Хэжэнгынхидэй зүгһөө бэлигтэй нютагаархинаа амаршалһан Россиин соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэд – Россиин гэгээрлэй отличник, РБ-гэй Гүрэнэй шангай лауреат, бэрхэ багша, автортай суг һураһан **С.С.Цыренова** шүлэгүүдэй баглаа, харин **Г-Н.Ц.Гунзынов** баярай үгэнүүдтэй “Баянхан Хэжэнгэ” гэдэн дуун-бэлэгээ Ц.Б.Цырендоржиевта зорюулжа, халуун альга ташалгада хүртөө. Соёлой министрствээр номоо гаргаха грант (мүнгэ) шүүһэн Цыдып Балдановичые “Хэжэнгэ” эблэлэй эдэбхитэн, эрдэмтэ



**В.Р.Адвокатов** амаршалба. Үгэ хэлэгшэд уран зохёолшын хани нүхэр, Ярууна тоонтотой **Октябрина Гомбожаповна** тухайнь һайхан үгэнүүдые хэлээ. Шэнэ романаа автор хани нүхэртөө зорюулһаниинь гайхалгүй. Үбдэжэ байхадань, һайнаар үргэһэн, хараһан Октябрина Гомбожаповна хани нүхэртэнь, Цыдып Балдано-

вичта зохёохы амжалтатай, элүүр энхэ ябахыень эндэ суллагаһад хүсэбэ.

**Бэлигма ОРБОДОЕВА.**  
Зурагууд дээрэ: **Ц.Б.Цырендоржиевай** шэнэ романай презентациин үдэ.

**Радна-Нима БАЗАРОВАЙ** фото.

## Яруунын аймагай байгуулагдаһаар 85 жэлэй ойдо

# УРАН БЭЛИГТЭН УЛААН-ҮДЭДЭ ТООСОБО

**Гушан гурбан гулбай, гурбан ехэ Ярууна гүүлэдэг тайгата, нуурта, талата хизаарай “одод” – талаан бэлигтэй артистнууд түрэл аймагайнгаа байгуулагдаһаар 85 жэлэй ойдо зорюулагдаһан тоосоото концерттээ улаан-үдынхидэй, нютагаархидайнгаа урда һайхан харуулжа, халуун альга ташалгаар угтагдаа.**

Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрай тайзан дээрэ юбилейнэ концерттээ эхилхэ үүргэ бүхы Буряад соогоо мэдээжэ, республикын Гүрэнэй шангай лауреат, аргагүй һайханаар, олон хоолойн аялга ниилүүлэн дууладаг “Ярууна” гэдэн суута, дуунай арадай коллективтэ даалгагдажа, буряад, ород һайхан дуунуудай “баглаа” – попури бэлэглэбэ, тоонто Ярууна нютагаа магтан дуулалдаба. Тээмэндэ

хабар Нарһатадаа “Ярууная” амжалтатай хүтэлбэрилһэн алдар суута хормейстер Людмила Марковна Черепановагайнгаа, хоёр хубүүдэйн дурасхаалда зорюулагдаһан һайхан үдэшэ үндэр хэмжээндэ үнгэргэһэн юм гэжэ уншагшадтаа дуулга.

Поперечное нютагай бэрхээр дууладаг “Сударушка” гэдэн арадай ансамбль энэ үдэшэ олон дуу гүйсэдхэжэ, эндэ ерэһэн зониие баясуулаа. “Соседка”, “Деревенские дороги” гэдэн дуунуудые, дорюун хүхюун “живы будем, не умрем” гэдэн үгэнүүдтэй огсом дууе зохидоор дуулажа, олондо һайшаагдаа. Хүдөө нютагнай хододоо һалбаран, хүгжэн байг лэ гэдэн үгэнүүдтэй дуутай, хүсэлтэй дуушадай гол зорилгонууд бултанда ойлгосотой байгаа.

Эгэтын-Адагай “Аялга” ансамблиин хатарнууд халуун альга ташалгаар үдэшэгдэбэ. “Ритмы Севера”, “Хун шубууд”, эдир хатаршан Лера

Банзароной гүйсэдхэһэн “Хүүхэлдэй” гэдэн хатарнууд бултанда дабтагдашагүй онсо маягаараа, зохид найруулгануудаараа бултанда хадуугдаһан, харагшадай нүдэ хужарлуулһан байна.

Буряадаа суурхуулһан, һайхан дуунуудые зохёоһон Хэжэнгэ тоонтотой Ринчин Бурхиве Дулсан нүхэртээ Наранбаатарай “Эхэ нютаг” гэдэн дуу ехэ зохидоор гүйсэдхөө. Улаан-Үдэдөө, Москвада бэлиггээ гэршэлһэн суута Черепановтанай гэр бүлын уран шадабариие үргэлжэлүүлһэн түрэлэйнэ залуу үе – багашуул эжытээ һайхан дуугаараа бахархуулба. Үндэр наһатай гурбан хүгшэд – Погромнын наһажаал эжынэр (“Погромнинские бабушки”) гаража, ехэ зохидоор дуулалдажа, Евровидениин концерттэ 2-дохи һуури эзэлһэн суута “Бурановскын хүгшэдые” һануулба.

Дуушад Цырегма Цыденова,

Баясхалан Ширапов, Абаканда шалгарһан уласхоорондын конкурсын лауреат Арюна Лодоева, “Аккорд” гэдэн трио, эрэшүүлэй дуунай бүлэг бэлэг дуунуудаа бариһан байна. Арадтаа суутай байһан үльгэршэн, соёлшон, ниитын эдэбхитэн ябаһан Р.Э.Эрдынеевэй басаган, республикын соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Хорло Рыгзеновна Лубсанова “Хүхэлдүүр мэргэн” үльгэрые зохидоор дуулан байжа түүрээгээ. Аялга дуунай, бэлигтэй зоной орон, талаантай хүнүүдэй хизаар гүүлэдэг хүхэ номин нуурта яруунынхидай концерт хаража баясаһан нютагаархидайн зүгһөө Ветерануудай соведэй гэшүүн ябаһан нүхэр Виноградов баярай дулаан үгэнүүдые хэлээ, 85 жэлэй ойн баярта уулзахабди гэдэн үгээ үгөө. Һайндэрөөр, 85 жэлэй ойн баяраар, хүндэтэ яруунынхид!

**Бэлигма ОРБОДОЕВА.**



Июниин 17 – Элүүрье хамгаалгын хүдэлмэрилэгшэдэй үдэр

## ЭРХЫДЭЭ ЭМТЭЙ, ДОЛЁОБОРТОО ДОМТОЙ АРГАШАД

Республикын ветерануудай госпиталиин зүүн зүгэй эмшлэлгын отделение даагшаар дүршэл ехэтэй, зүү хадхаж эмшлэдэг Тарнуев Владимир Абогевич хүдэлдэг. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда бүхы хаба шадалаа гаргалсажа, унтаха нойргүй, эдихэхоолгүй фашис Германие даралсажа, илалтада хубитаяа оруулалсаһан дайнай, мүн дайнай ара талын үлгэ-һалга болоһон ветерануудай найхан үгэнүүдтэнь хүртэжэ ябадагынь юунһээшье сэнтэйл даа.

Тэндэ баһа дүршэл ехэтэй зүү табидаг Оюна Жоржеевна Гармаева хүнэй бэеын нервын точконуудые бэрхээр оложо арга хэнэ. Тус госпитальдо 37 жэлэй хугасаа соо Былева Раиса Афанасьевна медсестрагаар ажаллана. Тэрэ 1970 ондо Кяхта хотын медицинскэ училищи дүүргэжэ, медфельдшер мэргэжэлтэй болоһон. Нүүлээрнь Кяхтын ЦРБ-дэ хүдэлжэ эхилээ. Тэндэ хүдэлжэ байхадаа, хадамда гаража, гэр бүлэтэй болоо. Удаань Улаан-Үдэ хото зөөжэ ерээд, 1975 ондо 3-дахи больницада ажалда ороод, 13 жэл соо эрхим бэрхээр хүдэлһэн. Бэеынгээ муудахада, рефлексотерапиин отделенидэ орожо, мүнөөшье болотор хүдэлһэн зандаа. Энэ жэлэй сентябрь нарада госпитальдо ажалда ороһоорнь 37 жэл болохонь, хамта дээрээ

ажалайнь стаж 42 жэл. 50 жэл стажтай болотороо хүдэлжэб гэжэ ханажа ябадаг. Бага наһанһаа эмшэн болохоб гэжэ ханадаг байгаа. Ханажа ябаһан ханалынь хүсэлдөө. Балшар бага наһандаа вишневскэ мазин үнэр ехэл хоншуухан гэжэ ханадаг хэмби гэдэг. Раиса Афанасьевна хүнүүдэй эмнэлгэдэ орожо ерэхэдэ, ехэ урихан энеэбхилһэн шарайгаар угтажа байдаг. Хүнэй ухаа зүрхэндэ наранай туяа гараһандал болодог аабза. Эмнэлгын сагай үнгэрхэдэ, банкануудыень, зүүнүүдыень ехэ нарин нягтаар абажа, урин зөөлэн гараараа хүнэй бэе эмнээд гаргадаг.

ИРТ-дэ үдэр бүхэндэ 80-85, нарадаа 1600-гаад хүн аргалуулна. Раиса Афанасьевнатай хамта 2-дохи жэлээ мэргэжэл ехэтэй медсестра Елена Карповна Тугутова хүдэлнэ, баһал эмнэлгэдэ ороһон зонуудһаа үрээлэй найхан үгэнүүдтэ хүртэнэ. Нүхэр Раиса Афанасьевна олон жэлэй туршада эсэхэ сусахые мэдэнгүйгөөр үнэн зүрхэнһөө ажалдаа хандажа хүдэлһэнэйнгөө түлөө гүрэнэй олон тоото шагналнуудтай, үнэтэ бэлэгүүдтэй, энгэр захыень 5 медаль шэмэглэнэ. "Буряад Республикын элүүрье хамгаалгын габьяата хүдэлмэрилэгшэ" гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэнэн, дээдэ категориин медсестра. Госпиталиин медсестра залуу үетэнэйнгөө хурган хүмүүжүүлэгшэ болоно.



Р.А.Былева

Элүүрье хамгаалгын хүдэлмэрилэгшэдэй үдэрөөр госпиталиин ИРТ-эйн болон неврологическа отделениеи врачнуудые, медсестрануудые, санитаркануудые, бэшэшье хүдэлмэрилэгшэдые үнэн зүрхэнһөө амаршалаад, элүүр энхэ, ажалдаа амжалтатай, гэр бүлэдөө амгалан тайбан, убшэ зоболонгүй, баяр жаргалтай ябагты гэжэ үрээнэб.

**Б.БИРБАЕВ,**  
СССР-эй арадай гэгээрэлэй отличник, 2-дохи группын инвалид, дайнай ветеран.

"ГУА СЭСЭН ХАТАН - 2012" гэнэн конкурседо

## ЭМШЭН БОЛОХО ТАБИСУУРТАЙ

Эмшэн болохо хубимни -  
Энэл наһанай жаргални.  
Эхэнэр ябаха заямни -  
Арад зонойм баярни.

С.Раднаева.

**Цырема Батуевна Цыденова** 1949 ондо хүбшэ тайгаар бүрхөөгдэнэн Үмхэй, Хүшэгөөр найхан аршаануудтай Хурамхаанай аймагай Ягдаг нууринда түрэн юм. Гэр бүлын эгшэ, дороо дахуулха табан дүүнэртэй, эжынь Еши Батуевна Мунгонова совхозой ветеринараар бүхы наһаараа ажаллаһан юм. Гансааран зургаан үхибүүдээ «гарынь ганзагада, хүлын дүрөөдэ» хүргэжэ, бултыень үргэн замда гаргаа. Наһанай амаралтада гараашье наа, үндэр наһатай тэрээхэнэр телефоноор заршам заабари хэлэжэл хуудаг нэн.



Цырема басаган Хүшэгөөрэй долоон жэлэй хургуули, нүүлээрнь Хурамхаанай дунда хургуули дүүргэнэн. Удаань Москва хотын Пироговой 2-дохи эмшэлгын дээдэ хургуулида нуража, 1974 ондо акушер-гинеколог мэргэжэлтэй болоо нэн. Нэгэдэхэ Градской эмэй түбтэ клиническэ бэлэдхэл эрхимээр гараа нэн. Наһанайнгаа нүхэр Даша-Нима Дамдиновичай МВД-эйн академи дүүргэхэдэ, гэр бүлөөрөө Буряад ороноо бусаа. Нүхэрэйнгөө ажалаараа аймагуудаар эльгээгдэхэдэ, Цырема Батуевна мүн лэ Мухар-Шэбэрэй, Загарайн, Хориин аймагуудта ажаллаха баатай болоһон байна. Тэрэ сагта залуу эмшэн дүй дүршэлтэй

дээдэ гарай эмшэн, ажалдаа найн бэлэдхэлтэй мэргэжэлтэн, Буряад Республикын Элүүрье хамгаалгын министрствын ахмад акушер-гинеколог болотороо ургаһаниинь найшаалтай. Хүдөө нютагуудта 20-ёод жэлэй туршада эрхимээр ажаллаад, элүүр энхые хамгаалгын хүдэлмэриие эмхидхэгшээр томилогдоо. Республика дотор нарайлха эжынэртэ, илангаяа эхэнэрнүүдэй элүүр энхын түлөө аргагүй ехэ ажал ябуулһан юм.

Цырема Батуевна Россиин Федерациин эрдэм нуралсалай эмшэлгын түбэй дэмжэлгээр профессор, багшанарай хабаадалгатай мэргэжэл дээшлүүлгын нуралсал, врач-

гинеколог мэргэжэлтэдые бэлдэлгын горитойхон ажал ябуулаа. Мүн хүдөө ажахын эмшэдтэ мэргэжэлэйн ажал найжаруулхын тула зүбшэл заабари үгэдэг, интернет-нуралсал эмхидхэдэг нэн.

Тэрэ урин налгай, сэбэр найхан эхэнэртэй хөөрэлдэхэдөө, зөөлэн даруу үгыень шагнажа, элүүр энхэ болошохош. Үхэр жэлдэ түрэнэн, Бурхан заяашань Отошо, Эмшэлгын Будда ха юм. Цырема Батуевна өөр тухайгаа хөөрэхэ, магтуулха дурагүй. Сэрэгэй албанда гэмтэнэн наһанайнгаа нүхэртэ тулга боложо, найн найханаар нүхэрөө дэмжэжэ, үри хүүгэдтээ заабари заршамаа хэлэжэ хуудаг. Хоёр бэрхэ хүбүүдые үргэжэ, дээдэ хургуули дүүргүүлһэн юм. Ехэ хүбүүниинь, Даба Дашанимаевич - экономист мэргэжэлтэй, МГУ-да аспирантура дүүргээд, Буряад Республикын президентын администрацида консультантын үүргэ даана. Одхон хүбүүн, Олег Дашанимаевич Гүрэнэй эрхилэлгын университетэй аспирантура дүүргээд, Буряад Республикын федеральна казначействэдэ ажаллана.

Мүнөө Цырема Батуевна докторско диссертаци хамгаалгада бэлэдхэл хэнэ. Буряад ороноймнай эрхим басаган, нютагаймнай хүндэтэ зонуудай нэгэн Цырема Батуевна Цыденова бидэнэр ходоодо хандажа, ажабайдалай орёо асуудалнуудта харюу абадагбди.

**Г.БАДАЛАЕВА,**  
Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ,  
Уланхаанай номой сан даагша.

## ЗУУН ТҮХЭРИГТЭЙ БАЙНХААР...

Алтан дэлхэйн хурьһэ гэшхэжэ, хүлөө шоройдохо сагтаа садхалан, элүүр энхэ, мурэдөө нэмэрхэ хубсаһатай, үри хүүгэдээ болон ашанар зээнэрээ хаража баясаһаа, ажалаа хэжэ ябаханаа ондоо ехэ жаргал хүндэ үгы. Одоо гэжэ наһанайнгаа амаралтада гараад, найхан халуун сайханаа хорожо байжа, хэжэ үрдээгүй юумээ яаралгүй бүтээжэ дүүргэхэ гэхэдэш, угаа олон юумэн хүнэй наһаашаар болохогүй нэгэ ехэ гасалантай байна.

Гай газар дороһоо гэдэгтэл, үнгэрһэн жэлэй апрель нарада инфаркт гэшшэ намайе хам бажуужа абаа. Мүнөөдэр болотор бүхэли жэл соо Закаменск, Улаан-Үдэ, Новосибирск городуудта янза бүрийн эмшэдээр ябажа, бээ аргалуулхадаа, тоо байгүй олон анализууд тушаагдаа. Новосибирск хото хоёр дахин ошожо, стентировани гэжэ зүрхэнэй худаһануудые үргэдхэхэ операци хүүлэбэб. Эм гэшыеш даа адха адхаарнь уубаб, мүнөөшье залгилал байдагби. Тэрэ олон эмһэнь досоомни юун боложо байдаг юм - бү мэдэе.

Өөрынгөө заахан хөөрөөн соо минии сэдхэл наһаа тэгшэлһэн, Новосибирск хото эмшэлгэдэ ошоходом, намда туһаламжа мүнгэ бариһан, найн болоод ерэхыемни үнэн зүрхэнһөө хүсэһэн 37 жэл хамта хүдэлһэн түрэл коллективэйнгээ багшанарта, хургуулиингаа профсоюзда болон ажалшадта, янза бүрийн жэлнүүдтэ ном заалгаһан шабинартаа, хаяа хадхажа хууһан хүршэ айлнуудтаа, түшгэ болоһон нютагайнгаа ажалай ветерануудта, түрэл гаралдаа айхабтар ехэ баяр баясхангаа мэдүүлээд, тэнгэридэ хүрэтэр үргэжэ, нэрэ нэрээрнь дурдахам. Тиигээгүй наамни, бурхан муулаха.

Багшанар-ветеранууд: В.Ш. Доржиева, В.Г. Жугдунова, Н.П. Батомункуева, Н.Д. Гомбоева, А.В.Цырендоржиева.

Багшанар: В.Г. болон С.С.Гармаевтан, М.А. Дамбаева, С.Ц. Жапова, С.С. Бадмаева, В.Б. Цыренова, С.Б. Талханова, С.В. Дулмаева, Д.Ц. Дулмаева, А.Д. болон И.В. Эрхеевтэн, М.Ж. Ломбоева, С.В. Янжимаева, Т.Г. Дашиева, О.Г. Жапова.

хургуулиин ажалшад, шабинар: Д.Д.Шойдонова, В.Б.Гонгоров, Ц.Б.Цыденов, Р.Ц.Эрдынеев, Б.И. Ломбоева, В.Ц. Бадмаев, Ж.М. Хандуева, Р.-Х.В. Будаева, С.Ц. Будаева, В.Х. Галсанова, Л.В. Эрдынеева, С.Г. Жапова, Д.Ш. Долгорова, Е.И. Бадмаев.

Үндэр наһатай ажалай ветеранууд, хүршэнэр: М.Ж. Бадмаева, С.-Х. Ц.Ринчинова, В.Н. болон В.С. Данжаловтан, А.Б. болон С.Э. Дылыковтэн, М.Д. болон д. Р. Шойдоновтон, С.Б. Бадмаева.

Эдэ олон нүхэдтэ ута наһа, баяр жаргал, бэеын энхэ элүүрье хүсэнэб.

Үшөө тиихэдэ хадам нагадцы Татьяна Ламажаповнада тусгаар баяр хүргэнэб. Иишэ тишээ ябахадаш, амар байха гэжэ хэдэн нара город дээрэхэ гэртээ намай байлгаа. Хүр дүү Аркаша сүлөөтэй сагтаа үмсынгөө машинаар город соогуур хэрэгтэй газартам абаашаха асарха, харин врач Алла нүхэрын яахаб, хайшан гэхэб гэжэ зүбшэл үгэжэ байгаа. Дүүнэр Саша, Жаргалма, Надя, Эрдэнитэндэ баһал ехэ баяр хүргэнэб.

**Б.ГОМБОЕВ.**

Мэлэ.

# УГАЙ ТАМИРШАД

**Нима Сосорович Ивахинов Бурядай, Россиин болон СССР-эй чемпион хэдэн дахин болоһон хүн. Болгарида үнгэргэгдэһэн залуушуулай, оюутай, бүхы дэлхэйн фестивалыда хабаадажа суурхалан байна. Тиихэдэ дүрэ буляалдалгын барилдаагаар ветерануудай дунда үнгэргэгдэһэн дэлхэйн чемпионатда хабаадажа, хүрэл медальда хүртэһэн байна.**

Греко-римскэ барилдаагаар СССР-эй спортын мастер, дүрэ буляалдалгын барилдаагаар СССР-эй спортын мастер, Россиин болон Бурядай физическэ культурын габьяата хүдэлмэрилэгшэ, РСФСР-эй габьяата тренер гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэнүүдтэ тэрэ хүртэнхэй. Суг хүдэлдэг нүхэдтээ хамта спортын дүрбэн габьяата мастернууды, уласхоорондын классай - 14, тиихэдэ спортын 150 мастернууды бэлдэһэн габьяатай. Монгол орондо хүдэлһэн тренерүүдэй нэгэн гээшэ. 1965 ондо Хүбсгэл аймагай барилдаашадые хоёр нара соо хорихон габьяатай. Энэ тренер дэлхэйн олон гүрэнүүдээр ябажа, мурьсөөнүүдтэ хурган хүмүүжүүлгэдтээ хабаадаһан юм. Россиин, Бурядай суглуулагдамал командын тренерээр хүдэлһэн байна.

Тэрэ Галбай гэжэ тосхондо түрэнһэн юм. Нима Ивахинов 1962 оной гарахаяа байхада түрэл нутагаа бусажа, бүхэ барилдаагаар бээе хорижо эхилһэн юм. Тиихэдэ Нима хүдөө ажахын институт наяд дүүргээд байгаа. Институдта зоотехник мэргэжэлээр хурадаг байхада, барилдаанда ябадаг байһан юм. Энээнһээ гадна греко-римскэ барилдаагаар шүрбэнхэтэй хүбүүн дээдэ хургуулидаа шалгардаг хэн. Хүбүүнэйнгээ зоотехнигэй диплом абажа, мэдээжэ барилдаашан болоод бусахадань, эсэгэн, Сосор Намсараевич Ивахинов ехэтэ баярланһан юм гэдэг. Үбгэн өөрөө залуу ябахадань, бүхэ барилдаагаар олон мурьсөөнүүдтэ илалта туйлажа шалгарһан байгаа.

Хэрэн тосхондо дунда хургуулида хурадаг байхада, боксоор, гиир үргэлгөөр хонирходог байгаа. Сааша шуналын бүхэ барилдаанда дамжан ороо.

"Зүүн-Саяан" колхозой зоотехнигээр хүдэлжэ байхада, нутагайнгаа залуушуулые спортын зүйлөөр хорижо гэжэ ехэ оролдоһон байна. 1961 оной декабриин 29-дэ Галбай нутагайн 15 хүбүүд бүхэ барилдаагаар бээе хорижо эхилһэн түүхэтэй. Энэ үүсхэлын аймаг соогоо дууджа, удахагүй Түнхэн нутагта физкультурын багша барилдаанай секци эмхидхээ. Түнхэн тосхондо хургуулиин директорнүүдэй суглаанай хүүлээр Галбай болон Түнхэн нутагай эдир барилдаашад түрүүшынхией мурьсөө үнгэргэһэн юм. Галбайнхид энэ мурьсөөндэ шангай хурунуудые эзэлжэ, ехэ урмашан түүхэтэй. Тэрэнэй хүүлээр Нима Ивахиновта ондоо нутагуудһаа бүхэ барилдаагаар хонирхоһон хүбүүд хандажа эхилээ. Нутагайнгаа хүбүүдые абаад, республикын хэмжээндэ эмхидхэгдэһэн элдэб мурьсөөнүүдтэ тэрэ ябажа, Буряад орон соогоо

суурхажэ эхилһэн юм.

1962 ондо Хэрэнэй интернат-хургуулиин физкультурын багша Саян Шохоновтой хамта греко-римскэ барилдаагаар аймагай түрүү хуури эзэлэлгын мурьсөө эмхидхээ. Тэрэнэй удаа жэл болоод, Н.С.Ивахиновы Толтойн дунда хургуулиин директор Аркадий Степанович Иринчиев холын бодолтойгоор тэрэниие физкультурын багшаар хүдэлхыень хургуулидаа урижа асарһан байдаг. Энэл хургуулида математикийн багшаар Нима Ивахиновай наһанайн хани Галина Сыреновна хүдэлжэ байгаа.

1963 оной намар тэрэ хүмүүжэмэлнүүдтээ "Урожай" гэһэн Россиин спортивна соведэй түрүү хуури эзэлэлгын мурьсөөндэ хабаадаа. Тэрэ өөрөө хоёрдохи хуури эзэлээ, хүмүүжэмэлнүүдын баһал шангай хурунуудта гараа. Ростов-на-Дону хотодо үнгэргэгдэһэн энэ мурьсөөнэй дүнгөөр Нима Ивахинов греко-римскэ барилдаагаар СССР-эй спортын мастерай норматив дүүргэһэн юм.

Долоон хоногой үнгэрһэн хойно дүрэ буляалдалгын барилдаагаар Москва хотодо эмхидхэгдэһэн чемпионатда хабаадажа, хоёрдохи хуури эзэлээд, СССР-эй спортын мастерай нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байна. Иигэжэ богонихон хугаасаада тамиршанай үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн барилдаашан буряад хүбүүдэй дунда үсөөн байха.

1964 ондо Казань хотодо хүдөөгэй спортсменүүдэй дунда дүрэ буляалдалгын барилдаагаар Россиин түрүү хуури эзэлэлгын мурьсөөн үнгэргэгдөө. Тэрэнэй хорихон команда энэ мурьсөөндэ хабаадажа, хоёр барилдаашадын СССР-эй чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байна. Эндэһээ эхилжэ, Н.Ивахинов бэрхэ тренер гэжэ сууда гараа.

1965 ондо Зүүн Сибириин технологическа институтай физкультурын багшаар хүдэлжэ эхилээ. Ажалда оромсоороо, барилдаанай секци эмхидхээ. Ринчин Лобанов, Владимир Тулаев болон бусад хүбүүд тэрэ үедэ барилдаанай секцидэ ябадаг байгаа. Тренер болоошые наа, Нима Сосорович мурьсөөнүүдтэ өөрөө эдэбхитэйгээр хабаададаг хэн. Түнхэндэ эмхидхэһэн хэрэгыень Сырен Ардуев үргэлжэлүүлээ. Гэхэтэй хамта Сырен Раднаевич Буряад орондоо хэдэн дахин чемпион боложо суурхалан ехэ бэлигтэй спортсмен юм. Хүдөө нутагнаа гарангүй хорилго хээд, дүрэ буляалдалгын барилдаагаар СССР-эй спортын мастерай нэрэ зэргэдэ хүртэһэн габьяатай.

1974 ондо Владимир Ангархаев бидэ хоёр тэрэнэй туһаар ехэ мэдээжэ барилдаашадые бэлдэһэн хургуулиин тренернүүд болоо хэмди. Энэ



Бурядай түрүүшын СССР-эй спортын мастер Н.С.Ивахинов



Н.Ивахинов Бур.АССР-эй суглуулагдамал командатай



«Динамын» хүмүүжэмэлнүүд

хургуулида манай хүүлдэ Намсарай Байдаев, Зан Арименов гэгшэд ажалда ороо хэн. Сүлөөтэй сагтаа Нима Сосорович хүбүүдые хоридог байгаа.

1976 оной намар тэрэ "Динамо" гэһэн спортивна хургуулиин директорээр томилогдоо. Ехэ бэрхэ эмхидхэлшэ, тренер байһаниинь одоол тиихэдэ харагдаһан юм. Хурамхаан, Баргажан, Түнхэн, Зэдэ, Хяагта нутагуудай хур харбагшад, барилдаашадтай тэрэ ехэ нягта холбоо барисаа байгуулжа, ажалаа эмхидхээ. хорилгын хүдэлмэриһөө гадна тамиршадые дахуулжа, барилгын ажалда гарадаг байгаа. Тэрэнэй хурагшадын нэрлээ. Тэдэнэй дунда СССР-эй чемпионатдай мүнгэн шанда хүртэгшэ Доржо Халтанов, СССР-эй чемпионатдай хүрэл шанда хүртэгшэ Александр Бордоханов, Россиин чемпионууд Владимир Актинов, Максим Молонов, Николай Иванов, Андрей Матюнов ороно. Эдээнһээ гадна спортын мастернууд Бунто Дашибальжиров, Игорь Тютрин, Владимир Шестаков, Цыдып Ивахинов болон бусад тэрэнэй хүмүүжэмэлнүүд болоно. Буряад орондо бэрхэ тренернүүдые бэлдэлгэдэ тэрэ ехэ хубитаяа оруулан байна. Тэрэнэй туһаар Владимир Бумбошкин, Валерий Сыдеев, Владимир Ангархаев, Виталий Ивахинов, Андрей Бузин, Сырен-Доржо Андренов, Геннадий Баймеев гэгшэд СССР-эй габьяата тренер гэһэн солотой болонхой. Тэрэнэй хурагшад хуули хамгаалгын зургаануудта болон бусад халбаринуудта амжалтатай хүдэлнэ. Дэлхэйн спортын алдар солото ветеран



Шахматаар Бурядай түрүүшын уласхоорондын гроссмейстер И.С.Ивахинова

хурагшадайнгаа уласхоорондын, мүн Россиин хэмжээндэ амжалтатай хүдэлжэ ябаһанда баясадаг.

Өөрынгөө ээлжээндэ эхэнэрнүүдэй барилдаагаар Россиин суглуулагдамал командын ахалагша тренер, уласхоорондын классай спортын мастер Максим Молонов багшадаа ехэ баяр баясхан хүргэжэ ябадаг. Гадна Москва хотодо СССР-эй спортын мастер, Россиин суглуулагдамал командын тренер Алексей Сыренов, СССР-эй спортын мастер Андрей Бузин болон бусад баһал тэрэнэй хурагшад болоно. Шабинарын багшынгаа хэрэг нэрэтэй түрэтэйгөөр үргэлжэлүүлжэ ябана. Харин Буряад орондо тэрэнэй хурагшад Жаргал Базаров, Гомбо Шагдуржапов, Александр Гармаев, Антон Батуев, Доржо Халтанов, Баир Сыдеев, Владимир Актинов гэгшэд

багшынгаа хэрэг амжалтатай үргэлжэлүүлнэ.

Угай тамиршад Ивахиновууд Буряад орондо спорт хүгжөөлгэдэ нэрэтэй түрэтэйгөөр хубитаяа оруулна. Тэрэнэй зээ хүбүүн болохо Россиин габьяата тренер, Буряад Республикын габьяата багша Виталий Ивахиновһаа гадна шатараар ФИД-гэй түрүүшын мастернууд болоһон тэрэнэй аша басагадууд Надежда болон Инна Ивахинованууд спортын зүйлнүүдээр ехэ амжалтануудые туйлажа, дэлхэй дээрэ Буряад ороноо суурхуулна.

Мүнөөшье спортын ветеран Нима Сосорович Ивахинов дуратай хэрэгээ үргэлжэлүүлһээр.

**Валерий СЫДЕЕВ. Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.**







Понедельник, 18

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЧЕМПИОНАТ ЕВРОПЫ ПО ФУТБОЛУ 2012', 'ДОБРОЕ УТРО', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', etc.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'УТРО РОССИИ', 'С НОВЫМ ДОМОМ!', 'О САМОМ ГЛАВНОМ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВЕСТИ МЕСТНОЕ ВРЕМЯ', 'Т/С «СВАТЫ-4»', 'ВЕСТИ СПОКОЙНОЙ НОЧИ', etc.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС «НАБЛЮДАТЕЛЬ»', 'Т/С «ПЕРРИ МЭЙСОН»', etc.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/С «НЕРАЗЛУЧНЫЕ ДРУЗЬЯ НА КАНИКУЛАХ»', 'ВСЯ БУРЯТИЯ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ИСПЫТАНИЕ 21-Й ХРОМОСОМОЙ', 'КИНЕСКОП', etc.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/С «НЕРАЗЛУЧНЫЕ ДРУЗЬЯ НА КАНИКУЛАХ»', 'ВСЯ БУРЯТИЯ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДЕТСКОЕ ВРЕМЯ', 'СОСЕДИ: ВШАХИДЖАНЫ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/С «ПРИНЦЕССА ФАНТАГИРА»', 'Т/С «ФМ И РЕБЯТА»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/С «КОТЕНОК ИЗ КОШУРКОВА»', 'СПОРТИВНЫЙ ЭКСПРЕСС', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/С «КОТЕНОК ИЗ КОШУРКОВА»', 'СПОРТИВНЫЙ ЭКСПРЕСС', etc.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЗУРХАЙ «ВКУСНО»', '«ДЕТЕКТОР»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«ЛУБЯНКА»', '«АБИТУРИЕНТ»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ», ЗУРХАЙ', '«ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ. 20 ВЕК»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/С «МУМИЯ»', 'Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ», ЗУРХАЙ', '«ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ. 20 ВЕК»', etc.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/С «МУМИЯ»', 'Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф «КРАСАВИЦЫ-КОРОВЫ»', 'МУЗЫКА НА СТС

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'Т/С «ЛИТЕЙНЫЙ»', etc.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС', 'Т/С «СЛЕД»', 'УТРО НА 5', etc.

Вторник, 19

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«ДОБРОЕ УТРО»', 'НОВОСТИ', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', etc.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ФУТБОЛ. ЧЕМПИОНАТ ЕВРОПЫ', 'УТРО РОССИИ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Т/С «КРОВИНУШКА»', 'ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Т/С «СВАТЫ-4»', 'МЕСТНОЕ ВРЕМЯ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВЕСТИ СПОКОЙНОЙ НОЧИ', '«ПРЯМОЙ ЭФИР»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Т/С «СВАТЫ-4»', 'МЕСТНОЕ ВРЕМЯ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВЕСТИ СПОКОЙНОЙ НОЧИ', '«ПРЯМОЙ ЭФИР»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Т/С «СВАТЫ-4»', 'МЕСТНОЕ ВРЕМЯ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»', 'Т/С «ТРОЕ СВЕРХУ»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДЕТСКОЕ ВРЕМЯ', 'М/С «САНДОКАН»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СОСЕДИ: Э. БАШИРОВ', 'Т/С «МОНТЕКРИСТО»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МИРОВЫЕ НОВОСТИ', 'ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Д/Ф «ТИХИЙ ОКЕАН»', 'РЕТРО-ЮМОР', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»', 'МИРОВЫЕ НОВОСТИ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«ПРОГРАММА 7»', '«АБИТУРИЕНТ»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«МУЛЬТФИЛЬМЫ»', 'Т/С «КОМАНДА МЧТА»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф «2 ДНЯ В ПАРИЖЕ»', '«КРЕМЛЬ-9», ЗУРХАЙ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф «ОХОТА К ПЕРЕМЕНЕ МЕСТ»', '«АБИТУРИЕНТ»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ», ЗУРХАЙ', 'НОВОСТИ ДНЯ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ», ЗУРХАЙ', '«ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ. 20 ВЕК»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф «СОБСТВЕННОСТЬ ДЬЯВОЛА»', 'М/С «НАВИДАЮЩИЕ ОХОТНИКИ ЗА ПРИСТОЯНИЯМИ»', etc.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'Т/С «ЛИТЕЙНЫЙ»', etc.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС', 'Т/С «СЛЕД»', 'УТРО НА 5', etc.

Среда, 20

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЧЕМПИОНАТ ЕВРОПЫ ПО ФУТБОЛУ 2012', 'СБОРНАЯ ШВЕЦИИ - СБОРНАЯ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«ДОБРОЕ УТРО»', 'НОВОСТИ', 'КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Т/С «ДЕВИЧЬЯ ОХОТА»', '«ХОЧУ ЗНАТЬ»', etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«ВРЕМЯ»', 'Т/С «СЧАСТЛИВЫЙ БИЛЕТ»', etc.



Буряадай арадай уран зохёолшо Сергей ЦЫРЕНДОРЖИЕВАЙ 75 жэлэй ойдо

# ЯЛАС ГЭМЭ ХУРСА БЭЛИГТЭЙ ҺЭН...



**1937** оной феврилиин 28-да Яруунын аймагай Нархата тосхондо районой эгээл түрүүшын коммунистнуудай нэгэн, Витимэй голдо колхозуудые байгуулагша, шанга хүсэл эрмэлзэлтэй байһан Цырен-Доржо Норбоевич, энэрхы найхан сэдхэлтэй нама Бодиевна Сультимовтанай гэр бүлдэ Сергей Сультимович Цырендоржиев түрэхэн байна. Дунда нургуули дүүргэһэн С.С.Цырендоржиев БГПИ-гэй түүхын факультетдэ нуража дүүргээд, түрэл Ярууная бусажа, РайОНО-гой инспекторээр, Гүндын, Иисэнгын нургуулинуудта багшаар хүдэлөө.

1968 онһоо мэргэжэлтэ журналист боложо, түрүүн "Яруунын үнэндэ", удаань "Буряад үнэнэй" собкороор, харин 1962 онһоо "Молодежь Бурятии" гэхэн республиканска газетын редакторай орлогшоор амжалта-

тай ажаллаба. Улаан-Үдэдэ хүдэлхэдөө, мэдээжэ журналистнууд, уран зохёолшо болоһон И.Калашников, В.Корнаков, А.Румянцев, М.Шиханов, бусад зохёохы абьяастай нүхэдтэй хүдэлхэн байна.

КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхэ Дээдэ партийна нургуули (ВПШ) эрхимээр дүүргэһэн Сергей Сультимович жэл соо партиин Буряадай обкомдо ажаллаа, харин 1971 оной август наһаа "Буряад үнэн" газетын редакторай орлогшоор хүдэлөө. 1975 онһоо 2003 он хүрэтэр 28 жэлэй туршада "Байгал" журналай ахамад редактораар урма зоригтойгоор ажаллажа, бүхы орон соогоо, хариин гүрэнүүдтэ "Байгал" журнала мэдээжэ болгоһон редактор Африкан Бальбуровой аша буянтай ажал хэрэгүүдые амжалтатай үргэлжэлүүлхэн байха юм. "Авиация. Космос. XX век" гэхэн гаршагуудаа үргэлжэлүүлэн гаргажа, СССР-эй летчик-космонавтууд А.Николаев, В.Горбатов, А.Леонов, Г.Береговой, бусад оло дахин редакцидань айлшалһан байха юм. 1987 ондо СССР-эй Космонавтикин Федераци С.С.Цырендоржиевые Ю.Гагаринай нэрэмжэтэ Алтан медалаар шагнаһан алдартай.

Журнал соо анха түрүүшынхиеэ Г.Чимитовэй оршуулһан "Сокровенное сказание монголов" ("Монголнуудай нюуса тобшо") хэблэгдэжэ, олоной һонирхол татаа һэн. XX зуун жэлэй гушаад онуудта хамалган хашалганда ороһон эрдэмтэд, ниитын ажал ябуулагшад Ц.Жамцарано, М.Богданов, Б.Барадин, Э.Д.Ринчино, бусадтай статьянууд уншагдай анхарал хандууһан байха юм.

1965 онһоо уран гуурһаа туршажа эхилхэн С.С.Цырендоржиевай "Два встречных огня" гэхэн түрүүшын гээ туужа (1972 он) Улаан-Үдынгөө хэблэдэ гаргахадань, "Байкалай" ахамад редактор байһан Африкан Бальбуров түрүүшын туужануудтань үндэр сэгнэлтэ үгэжэ, "Буряадай Айтматов" гэжэ нэрлээ бэлэй. Тэрэ гэхэнхээ хойшо Москва-

да, бусад хэблэлнүүдтэ "Где ты, моя утренняя звезда?", "Волшебство песни", "Поклон старикам", "Возвращение", бусад номуудынь барлагдан гараа. Москвада, Улаан-Үдэдэ, Улаан-Баатарта олон номуудынь хэблэгдэһэн, "Дружба народов", "Байкал" журналнуудта, "Правда", "Литературная газета", "Литературная Россия", "Правда Бурятии", "Буряад үнэн" газетэнүүдтэ зохёохы хүдэлмэри тухайнь шэнжэлэлгэнүүд гараһан байна. Буряадай нургуулинуудта, вузуудта бэлигтэй уран зохёолшын туужанууд шудалагдадаг байна.

Түрэл Буряадайнгаа, мүн Москвагай, Ленинградай, Росиин, бусад регионой уран гуурһата нүхэдтээ халуунаар харилсадаг байһан. Буряадай уран бэлигтэн суута уран зохёолшод Ю.Бондарев, Е.Евтушенко, С.Михалков, Ю.Шесталов, В.Санги, бусадтай ехэ нүхэсэдэг һэн. Түрэл арадайнгаа түһөө шарай, дабтагдашагүй ёһо заншал, түүхэ, соёл, мүнөө үеын шиидхэгдээгүй асуудалнуудые, хүнэй гүн бодол, оюун ухаа, үнэн сэхэ үзэл бодол, шанга эрмэлзэл харуулхые, хүнэй досоо һэшхэл, эрэлхэг зориг, гуманизм түрүүлхые байһан уран зохёолшын номуудай геройнуудынь ажалша, бэрхэ, юрын зон байһаниинь гайхалгүй. Шанга хүсэл зоригтой, сэбэр сэхэ зан абаритай, һэшхэлтэй геройнуудаараа хүн түрэхэн үндэр үүргээ дүүрэнээр бэлүүлхэ, харуулхые автор оролдоо, уряалаа.

Дайн тухай хөөрөһэн "Хаанбэши, минии үглөөнэй одон?" гэхэн туужа соонь Забайкалин буряад нютагта ажаһуудаг Агван хүбүүнэй нюдөөр оршон тойронхи, ехэшүүлэй хүндэ хүшэр ажабайдалтай танилсанабди. Энэ багахан зохёол соо дайнай урда тээхи ажабайдал, фронтын байлдаан, Ленинградые хүрээлэлгын трагеди, дайнай хатуу шөрүүн жэлнүүд харуулагдана. Мэдээжэ буря-

ад шэнжэлэгшэ В.Найдаков энэ туужадань найн сэгнэлтэ үгэжэ, "...Агван хүбүүнэй нюдөөр харуулагдаһан үйлэ хэрэгүүд уншагдай зүрхэ сэдхэл хүлгөөхэ, үнэн зүбөөр харуулагдаһан үзэгдэлнүүдээр хүнэй һанаа зобоохо, урданай байдал хэргээхэ аргатай" гэжэ тэмдэглээ.

"Уянгата проза" гэхэн жанраар сэгнэгдэхэ С.Цырендоржиевай туужанууд, рассказыудые хаража болохоор байна. Үнгрһэн зуун жэлэй жараад онуудта бэшэхэн олон уран зохёолшодой номууд соо авторнуудай өөрын һанамжа, бодолнууд үргэнөөр дамжуулагдаа. "Уянгата прозадо" хандаһан уран зохёолшын туужанууд мүнөө үеын обществын хүнэй социально-этическа ёһо гуримуудые элирхэйлэн, тэрэ үеын үзэл бодолой-политическэ шэглэл үнэн зүбөөр харуулхаа эрмэлзэхэн уран зохёолшын онол аргуудтай танилсуулла.

1974 онһоо СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн болоһон уран бэлигтэн 1985 ондо "Литературная Россия" газетын (еженедельник) лауреат болоо.

1981 ондо республикын Гүрэнэй шангай лауреат, 1974 ондо Буряадай, харин 1996 ондо Росиин соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ болоһон Сергей Сультимович "Габшагай ажалай түлөө", «Ленинэй түрэнөөр 100 жэлэй», Б.АМ-ай барилгын медальнуудтай, "Буряадай арадай уран зохёолшо" гэхэн үндэр нэрэ зэргэтэй. Сергей Сультимовичай номууд, зохёохы ажалынь, ялас гэмэ хурса, абьяас бэлигын уншагдай зүрхэ сэдхэлдэ хадуугданхай.

**Лариса ХАЛХАРОВА,**  
хэлэ бэшэгэй  
эрдэмэй  
кандидат.  
**Бэлигма ОРБОДОЕВА**  
оршуулан бэлдэбэ.

## ХУРАМХАНАЙ АЙМАГАЙ ГУЛВАА ДАБА-ЖАЛСАН ШАГЖИЕВИЧТА ЗОРЮУЛГА



Сомондоо Шагжа гэжэ мэдэлтэй Суутай бэрхэ эльбэгшэн Мормоние мэдэхэгүй хүн

Манай орон соо үгы!  
Үндыжэ шадахаяа болиһониие  
Эди шэди оруулжа,  
Эмшэ домшо гараараа  
Үргэжэ өөдэнь бодхоодог.  
Мүлхижэ ерэхэн зоной  
Мэнгээрһэ яһын барیداг.  
Туужа тайгын модондол  
Таяг, тулгуурын хаяулдаг.  
Иимэ хүнэй үриин  
Эрхим ябадал гайхалгүй,  
Бэрхэ хүнэй абари  
Богоһо аллахадань эли.  
Ноёлхонни гэнэ бэшэ  
Дабам-Жалсан,  
Нютагаа үргэжэ  
эрмэлзэлтэй  
Чирипов манай гулваа

Шадал соогоо оролдоно.  
Ородооршые,  
буряадааршые бэрхээр  
Уһанай урдаһандал хэлэнэ.  
Хэлэхэн үгын шагнажа,  
Хэнэн хэрэгтэнь  
хабаадалсажа,  
Хурамхаан аймагаархид  
булта  
Хододоо эбтэй ябая!  
Олон дэмбэрэлтэй  
хэрэгүүдтэ  
Арад зоноо дахуулжа,  
Аймаг соогуураа эсэнгүй,  
Амгалан байдал тогтоогыш!  
Хурамхаандаа хэрэгүүдээ  
бүтээгээд,  
Хуралай ноён болохоор  
Хүсэ шадалшые бии,

Хэдышые залуу байналши!  
Намайе дулаанаар  
угтаһыеш  
һанаха бүримни  
сэдхэлдэм  
һаруул шэнги  
боллодог.  
Нэгэ үдэр түрэхэн  
Наһанайнгаа нүхэртэй  
хамта  
Нилээд олон жэлнүүд соо  
Найрлажа ябахыетнай  
хүсэжэ,  
Холын хойто хотоһоо  
Храмцова Сэсэгма  
амаршална!  
Санкт-Петербург,  
2012 оной июниин 6.

## СОНОСХОЛ

1982 ондо БГПИ-гэй историко-филологическа факультедэй ород-буряад филологийн таһаг дүүргэһэн выпускнигуудай 30 жэлэй ойн баярай уулзалгын үдэшэ июниин 28-да үнгэрхэ.

Иимэ телефонуудаар хандагты: **62-01-37, 89503958685, 89146366531.**

# БАЯНДУН СОМОНДО БОЛОҢОН НААДАН

**И**нтернет гээшые шудалжа ойлгодог болоод, хэрэглэжэ эхилхэнхэм хойшо жэл шахуу саг үнгэрбэ. Хаанашье хүрэтэр, хэнтэйшы танил болоод, скайп гэдэг хии юумээр бэе бэе хараад хөөрэлдэхэ, хонирхоһон мэдээсэлээ агшан зуура соо абаад үншаха аргатай ямаршые жэгтэй һонин сагта ажаһууна гээшэбибди гэжэ гайхажа барадаггүйб. Фэйсбук сайт дээрэ ямар ехэ мэдээсэл байдаг гээшэб: буряад-монгол дуунууд, шүлэгүүд, видео-дамжуулганууд, түүхэ, домог, суута хүнүүдэй намтар, үхибүүдтэ зорюулагдаһан бэшэлгэнүүд, хоморой шухаг номууд, үгай бэшэгүүд, юушые олоод хонирхохо арга боломжотойт. Иимэ toonto.mn сайт байдаг юм гэжэ олоонитэдэ мэдүүлхэ, дамжуулха хэрэгтэй. Би энэ сайтын мэдээсэлхээ олон юумэ мэдэхэ болооб. Саг сахилгаан түргөөр урагшаа дабхина, энэ сагай эрилтэнээ алхамшые хожомдонгүй, үрдилдэн, хонирхолоо алдангүй ябахэ ёһотойбди.

Энэ toonto.mn сайт дээрэ 2012 оной майн 26-да Дорнод аймагай Баяндун сомондо «Бага Алтаргана» – «Минии тоонто» гэхэн найндэр болоно гэжэ дуулаад, яагаад ошохо аргатай гээшэбиб, тухалыт гэжэ сайт руу хурагалжа бэшэхэдэмни, «Амин тоонто» түрэ бусын байгуулгын залуушуул Эрдэнитүяа, Батбэлиг, Жамьян гэгшэд «Бидэ танда тухалхабди» гэжэ бэшэхэдэнэ, зориһоор зорёод, эдэ гурбан залуу нүхэдөөрөө, Ринчинэй Чойномой «Буряад» гэжэ шүлэг сээжээр хөөрэдэг Сэнгэл гэдэг жолошонтой майн 25-ай үдэр Улаан-Баатарһаа Баяндун тээшэ замда гарабабди. Уран Дүшэ тайлгата уултай Норволинда үүрэй сайхые угтаабди, суута яруу найрагша Ринчинэй Чойномой нютаг Батнорбодо хүнэй, эдээнэй дээжэ, архиин дээжэ үргэжэ, һайхан Улза голой арюун уһые амасаад, саашаа Баянуул хүрөөд, 700 модоной зам гаталжа, Баяндун сомон хүрбэбди. «Минии тоонто» наадамда Баянуул, Дашбалбар, Сагаан обоо, Баяндун, Шүлуун хороот нютагуудһаа арадай абьяастан сугларжа, нааданай нээлтэ эхилбэ. Үбгэд хүгшэд, хүбүүд басагад, жаахан үхибүүд булта буряад тэрлигүүдээ үмдэнхэй, басагадай мүнгэн зүүдхэлнүүд, хүбүүдэй хутагын мүнгэн үлгүүрнүүд жэгтэй гоёор ханхинаха юм.

Нааданай нээлтэ ехэл гоёор болобо. Хориин арбан нэгэн эсэгийн тугуудые дээрэ үргэнхэй шиираг шамбай хүбүүдүүдэй жагсаалда түрүүлэн алхалдахадань, нюдэндэ уринаар харагдана. Нээлтые ударидагшад жэнхэни буряад хэлэн дээрэ отогүүдай хүхүүрэй нэрэнүүдые,

ураануудые, хэд жагсаалда ябанаб, хэн үгэ хэлэнэб, хэн дуу дууланаб гэжэ тодо ойлгосотойгоор хэлэнэ. Дорнод аймагай Иргэдын хуралай дарга Хүрэлбаатар гуай, хүршэ хүбөө һуудаг Агын тойрогой гулваа Согто Бальжинимаевич Мажиев, Буряадай соёл уламжалые хүгжүүлхэ сангай юрэнхылэгшэ Бэлигсайхан гуай гэгшэд нааданда сугларһан ард зониие «Минии тоонто-2012» найндэрөөр амаршалба. Соёлой байшан соо найндэр үргэлжэлбэ. «Мэндэшэлгэ», «Буряад арадай дуун», «Үльгэр, магтаал», «Үндэнэн хубсаһан», «Буряад шүлэг» гээд мурьсөөнүүд болобо. Нютаг нютагнаа ерэнэн бүхэ бүлгэмүүд абьяас бэлигээ харуулба. Хэн хэниинь илгахын аргагүй һайн бэлэдхэлтэй байба. Гоёор дуу дуулана, ёохор хатарна. Арадай дуун мурьсөөндэ Дашбалбар сомонойхид Баяржаргалын Анухан «Наян наваа», Батажабай Мүнхэтүлга «Наһыень яажа һурахаб», Гомбожабай Цыренжаб «Хууяа шэлэ», Сагаан Обоогой Түмэрын Одон «Бүрээ», Чимитжабын Хүбүүн «Худариин сагаан шулуун» гэжэ дуунуудые шадамар бэрхээр, гоёор дуулажа, хүн зоной алыга ташалганда хүртэбэ. «Буряад хубсаһан» мурьсөөндэ гуша, дүшэн жэлэй саана эжынгээ басаганай заһал гэжэ оёһон дэглэнүүдые харуулба.

Буряад хэлбэрээр мүнөө сагта оёгдоһон дүгэл байгаагүй. Харин олон жэлэй саада тээ нагаса эжынгээ оёһон дэглэнүүдые иимэ нягта наринаар хадагалжа ябаһаниинь гайхахаар байгаа. Баянуулын харьяатан Няма гуай, Улаан Баатар хотоһоо тоонто Бандундаа



Хориин арбан нэгэн эсэгийн түлөөлэгшэд



С.Б.Мажиев, Д.Ч.Мункуев, Бэлигсайхан гуай, Хүрэлбаатар гуай нааданай үедэ

ерэнэн 77-той Намсарайн Ешинхорло абгай, Намсарайн Хандама абгай, Баяндунай Ядамай Энхэбата гэгшэдтэй хөөрэлдэхэдэмни, «Алтаргана» наадан олон улсын шэнжэтэй болоо, алиш нютагай буряадууд уулзажа, танилсажа, мартагдаһан дуу хүгжэмөө, ёһо заншалаа нэргээжэ байхамнай хамагын шухала, түрэ засагнай бидэндэ анхарал хандуулна, тухална, залуушуулай буряад дуугаа дуулажа, ёохордожо байхадань хүжинэбди, сэдхэлээ хананабди гэжэ хөөрбэд.

Үшөө ямар юумэн намайе гайхуулааб гэхэдэ, Монгол ороной жаахан үхибүүд - гурбатай Хонгор, табатай Пүрэвдорж, зургаатайнууд Марал, Ану гэгшэд зүрхэндөө алыгаа асараад, ёһолон зогсожо, «Хайрата Монголоо мандуулая!» гээд түрын дуу дуулахадань, хөөршөөжэ ханашагүй байгаа бэлэй. Хүүгэдэй сэсэрлигтэ



«Амин тоонто» ТББ-ын гэшүүд «Бага Алтаргана» наадам үзэжэ байна

үхибүүдые түрын дуу дуулажа һургана, Монгол ороной түрын туг тухай хөөрэнэ, Эхэ орондоо дуратайгаар хүмүүжүүлдэг байна.

Молор һайхан Монгол ороноор аяншалаад, сэдхэлдээ тон ехэ урма зориг олоод, бээдээ тон ехэ хүсэ шадал

абаад, үшөө дахяад Монгол ороной аймагуудаар аяншалһайб гэхэн бодол үрэ зүрхэндөө хадагалан орон нютагаа бусаа бэлэйб.

**Намжилма  
БАЛЬЖИНИМАЕВА.  
Авторай фото.**



2012 он - Түүхын зам

# ХЯАГТА - АГУУЕХЭ САЙН ЗАМАЙ ХОТО

Гэжэ урданай сагта хэлсэгшэ хэн. Хитад гүрэнһөө эхилжэ, Хяагта хүрэтэр үргэлжэлдэг байһан сайн наймаанай хамбын зам дахинаа нэргээгдэхэнь. Уласхоорондын хэмжээндэ Россиин Правительствоо Буряад орондо үнгэржэ байһан аяншалгын хүгжөөлгэдэ ехэ анхаралаа хандуулна.



Хяагтын аймагай захиргаанай толгойлогшо Валерий Жамсуев хари гүрэнэй түлөөлэгшэдтэй ивалгынхидта айлшалаа



Угтамжын үедэ



Хяагта хотодо үнгэргэгдэнэн һайндэрэй үедэ.



Хүндын хатар



Сайн замаар аяншалга эмхидхэгшэд хэлсээ баталаа



Гадаадын эрхэтэд - түүхын музейдэ

С. ДОНДОВАГАЙ  
фото-зурагууд.

## Агнууриин ушарал

## ГАЛААР НҮРДӨӨБЭ

Гурбан малшад хадатай, ойтой газарта малаараа байба ха. Нэгэтэ үдэшэ тэдэнэр сай шанаха гэхэдэ балгашье унагүй байба. Набтархан бээтэй наһажаал хүниинь хүнэг баряад, уһанда ошобо. Буутай байгаашье наа, горхон ойро, модошье хүрэхгүй даа, дүтэ шадар ан гүрөөл байхагүй гэжэ наһаад, тэрэнэ абабагүй. Ябаһаар ябатарнь, мүр дээрэнэ нэгэ уһанан модон хэбтэбэ. Тэрэнэй саада тээ уһан елбэгэнэжэ байна. Үбгэжөөл яаражашье ябаа наа, ой модо руу шэртэн харана. Юумэнэй наршаганахашуул гэжэ наа, байгаад шагнаархана. Ойл хадаа ой, нэргэг ябаха хэрэгтэй. Барбагар баабгайтай нэгэтэ бэшэ хүсэээ үзэлсэһэн байгаа.

Гэнтэ арадань юумэн наршаганаха шэнги үзэгдэбэ. Эрбелдэжэ үрдээгүй байтарынь, баабгай тэрэниие тэбэришэбэ. Үбгэжөөл бүһэдөө хабшуулаатай байһан хутагаяа нуга татаха мүртөө ара тээшээ баабгайн гэдэнэ руу шааха гэнэн аад, үхэлтэ газарынь онобогүй. Баабгай шанга гэгшээр бархиран, үбгэжөөлые табяад, хажуу тээшээ хүрэхшэн аад, дахин аһаба. Үбгэжөөлэй хүлынь туяганаад, тулгалжа ядана. Хоолойгоорнь шуһан дүүрэхэбэ. Хутагаяа алдажархиба. Баабгай бархиржа байгаад, тэрэниие балбажал байна. «Хайшан гэжэ амиды гарахамнигээшэб? Үхөөшэболоод, хүдэлэнгүй



байгаа хаам, носохоёо болихо бэшэ ха гү?» гэжэ наһаад, хүдэлхээ болшо бо. Баабгай тэрэниие газарта табижа, нюурынь үндэжэ үзөөд, шоройгоор булажа эхилбэ. «Юумэ үжөөжэ эдидэг нэмнай даа, намайе тиигэхэ гэе. Теэд үшөө унаһан модоор дарадаг ха юм. Яаха гээшэбиб?» гэжэ наһаашье наа, яахашье аргагүй. Дуулан гэнээнэ, баабгай модо нижагануулжа байба...

«Энэш галһаа, утаанһаа айдаг нэмнай, хүүртигтээ гал аһаажэ үзэхэ юм байна» гэжэ наһахатаяа хамта хармаанһаа зуруулаа арай гэжэ абаба. Хэды модыень хухалһанай һүүлдэ аһаажэ, хуушан хүүртигэйнгээ хахархайһаа бултайһан хүбэндэ хүргэнэниинь аһашаба. Тиигэнээр байтарынь баабгай томо модо тэбэрээд ерэхэ ябатараа, гал харажархин гэхэдээ, ухаа алдан модоёо хаяад, саашаа гүйшэбэ. Үбгэжөөл амиды үлэбэ гээшэ гүб гэжэ этигэжэ ядаһаар мэдээ табишоо нэн.

Нүхэрэйнгөө нэгэ хэнэг ерэхэгүйдэ байрадаа үлэгшэдынь гайхалсаба. Тэрэмнай миин зайжа ябана бэшэ, аюул болобо гээшэ бэшэ гү гэлдээд, бэдэржэ гарабад. Ябаһаар дүрэхэ байһан хүбэнгэй үнэрөөр, утаагаарнь нүхэрөө олоо нэн. Тэрэнэ байрадаа асараад, тэрэ хүниндөө колхозойнгоо түб һуурин мэдээсэһэниинь, хотоһоо вертолёт ерэхэ, үбгэжөөлые эмнэлгэдэ абаашаа. Хоёр нара тухай аргалуулжа һайн болоод, тэрэн мүнөөхил ажалдаа ороо нэн. Ньюртань лэ ягаабтар хорьбонууд үлэхэнөө бэшэ, бээн ямаршьегүй болоо бэлэй.

Л.ЛИНХОВОЙНОЙ "Лодон багшын дэбтэрһээ" гэнэн номһоо.



## Шираб-Нимбу ЦЫДЕНЖАПОВ БУРЯАД-ОРОД ФРАЗЕОЛОГИИН ТОЛИ

А

**Алтан ташуур** — молния.  
**Алтан үгэ** — сокровенное слово.  
**Алтан жаса** — золотой фонд.  
**Алтан хараасгай** — золотая ласточка.  
**Алтан шарга морин** — золотисто-соловый конь.  
**Алтанай уурхай** — золотой прииск.  
**Алтые шоройгоорнь танидаг, хүниие нүхэдөөрнь танидаг** - золото определяют по земле, а человека - по его друзьям.

**Альбан шүдхэр** — колдун, чёрт.  
**Альга ташаха** — аплодировать.  
**Альган дээрээ тэнжээхэ** — выныачить; носить на руках.  
**Альган тараг амталха** — получать пощечину.  
**Альган тараг эдьюлхэ** — дать пощечину.  
**Аляһа батаганаан** — кошка, муха.  
**Ама алдаха** — 1) дать клятву; 2) проронить слово.  
**Ама гараха** — вымолвить слово.  
**Ама гарахагүй** — утаивать; скрывать.  
**Ама задагай** — болтливый.  
**Ама залаха** — управлять конем.  
**Ама сагаан хулгана жэл** — год мыши с белым ртом.  
**Ама таглаха** — заставить замолчать.  
**Ама татаха** — 1) натягивать удила; 2) заставить замолчать.

**Ама халамгай** — подвыпивший; навеселе.  
**Ама халаха** — опьянеть.  
**Ама хараха** - 1) ничего не говорить и прислушиваться к разговору людей; 2) находиться в материальной зависимости от кого-либо.

**Ама хахалха** — первым из присутствующих начинать публичное выступление.

**Ама хүрэхэ** - отведасть угощение.  
**Ама хэлээ долёохо** — предвкушать лёгкую добычу.  
**Ама хэлэндэ багташагүй** — то, что неприятно говорить.  
**Ама хэлэндэ орохысо харааха** — ругать на чём свет стоит.

**Ама хэлэндэ орошогүй** — то, что неприятно говорить.  
**Ама шүдөө харуулха** — показывать зубы.  
**Ама шүдэ алдаха** — клясться, божиться.  
**Ама бариха** — держать язык за зубами.  
**Ама тамшааха** — облизываться.  
**Ама татуулха** — получать упрек.  
**Ама хатааха** — замолкать.  
**Амаараа гаратараа эдихэ** — наедаться; кушать до отвала.

**Аман байнал гэжэ** — язык без костей.  
**Аман хөөрөөн** — устный рассказ.  
**Аманай алдуури** — оговорка.  
**Аманда багташагүй юумэ хэлэхэ** — говорить что-либо потрясающее.  
**Аманда багташагүйгөөр харааха** — ругать на чём свет стоит.

**Аманда орохо** — попадать в переplet.  
**Аманда орохысо харааха** — ругать на чём свет стоит.  
**Амандаа золтой** — приходиться к кому-либо во время еды и покушать.

**Амандаа уһа балгаһандал** — молчать, будто бы в рот воды набрал.

**Амар жаргал** — спокойствие, счастье.  
**Амар заяа** — благополучие.  
**Амар заяа үзэхгүй** — не знать покоя.  
**Амар мэндые хүргэхэ** — передать привет.  
**Амар мэндые хэлсэхэ** — обмениваться новостями.  
**Амар түбшэн** — спокойный, тихий.  
**Амараа хаража, амитаниие зобоохо, бэлые хаража, бэээ зобоохо** — заботиться о собственном благополучии, мучить себя и других.

**Амаралтын үдэр** — воскресенье.  
**Амгалан байдал** — мирная обстановка.  
**Амгалан тайбан** — мирно, благополучно.  
**Ами абарха** — спасать жизнь.  
**Ами бээ үгэхэ** — отдать жизнь.  
**Ами бээ үргэхэ** — пожертвовать жизнью.  
**Ами гол** — жизнь.  
**Ами голоо саглуулха** — подвергаться покушению на жизнь.

**Ами наһа аршалха** — спасать жизнь.  
**Ами наһа үгэхэ** — отдать жизнь.  
**Ами наһа һүйдхэхэ** — нанести ущерб жизни.  
**Ами наһан** — жизнь.  
**Ами наһан дүүрэхэ** — кончина жизни.  
**Ами наһанай эсэс** — конец жизни.  
**Ами наһаяа алдаха** — лишиться жизни.  
**Ами наһаяа орхихо** — расстаться с жизнью.  
**Ами наһаяа үгэхэ** — пожертвовать жизнью.  
**Ами наһаяа химгадангүй** — не щадя свою жизнь.  
**Ами нэгэтэй** — единомышленники.  
**Ами табиха** — испустить дух.  
**Ами хороохо** — убивать.  
**Амиды голтой** — еле живой.

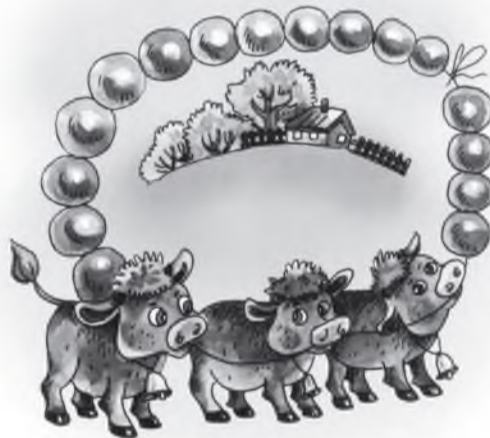
(Үргэлжэһэлынь хожом гараха).

Энэ хуудаһа Галина ДАШЕЕВА бэлдэбэ.

## ТЯАБАРИНУУД



Дүрбэн аха дүүнэр  
нэгэ малгайтай.



Зуун буруу  
нэгэ бойлторготой.



Тэнгэрээр тэмээн нүүбэ.



Хилар басаган тэнгэри өөдэ хараба.

Бүридхэгшэ Ирина БУЛГУТОВА.  
В.БОГДАНОВАГАЙ зурагууд.



Table with TV program details for the first section, including times and program titles like 'РОССИЯ', 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ'.

Table with TV program details for the second section, including times and program titles like 'АБСОЛЮТНЫЙ СЛУХ', 'Д/Ф «РОБЕРТ. АЛЛА. ВРЕМЯ...»'.

Table with TV program details for the third section, including times and program titles like '«ЗЕЛЕННЫЕ КРЫШИ»', 'М/С «КОТЕНОК ИЗ КОШУРКОВА»'.

Table with TV program details for the fourth section, including times and program titles like 'НОВОСТИ ДНЯ', '«СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»', 'НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ'.

Table with TV program details for the fifth section, including times and program titles like '«ДО СУДА»', 'СУД ПРИСЯЖНЫХ', '«СЕГОДНЯ»'.

Table with TV program details for the first section of the second day, including times and program titles like 'Четверг, 21', 'ПЕРВЫЙ КАНАЛ', '«ДОБРОЕ УТРО»'.

Table with TV program details for the second section of the second day, including times and program titles like 'Т/С «ОБЪЕКТ 11»', 'МЕСТНОЕ ВРЕМЯ'.

Table with TV program details for the third section of the second day, including times and program titles like '«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»', 'Т/С «ТРОЕ СВЕРХУ»'.

Table with TV program details for the fourth section of the second day, including times and program titles like 'Х/Ф «КРЕМЛЬ-9»', '«АБИТУРИЕНТ»'.

Table with TV program details for the fifth section of the second day, including times and program titles like 'М/С «НАСТОЯЩИЕ ОХОТНИКИ ЗА ПРИВИДИЕНИЯМИ»'.

Table with TV program details for the first section of the second day, including times and program titles like '«РОССИЯ»', 'УТРО РОССИИ', '«С НОВЫМ ДОМОМ!»'.

Table with TV program details for the second section of the second day, including times and program titles like '«АРИГ УС»', 'М/С «НЕРАЗЛУЧНЫЕ ДРУЗЬЯ НА КАНИКУЛАХ»'.

Table with TV program details for the third section of the second day, including times and program titles like '«СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ», ЗУРХАЙ', 'НОВОСТИ ДНЯ'.

Table with TV program details for the fourth section of the second day, including times and program titles like 'М/С «МУМИЯ»', 'Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»'.

Table with TV program details for the fifth section of the second day, including times and program titles like '5 КАНАЛ', 'СЕЙЧАС', 'Т/С «СЛЕД»'.

Table with TV program details for the first section of the third day, including times and program titles like 'Пятница, 22', 'ПЕРВЫЙ КАНАЛ', '«ДОБРОЕ УТРО»'.

Table with TV program details for the second section of the third day, including times and program titles like '«РОССИЯ»', 'УТРО РОССИИ', 'МУСУЛЬМАНЕ'.

Table with TV program details for the third section of the third day, including times and program titles like 'ВЕСТИ', 'МЕСТНОЕ ВРЕМЯ'.

Table with TV program details for the fourth section of the third day, including times and program titles like '«ПРЯМОЙ ЭФИР»', 'Т/С «ОТДЕЛ С.С.С.Р.»'.

Table with TV program details for the fifth section of the third day, including times and program titles like 'КУЛЬТУРА', 'ЕВРОНЬЮС', 'НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ'.



АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ДЕТСКОЕ ВРЕМЯ', 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'РЕТРО-ЮМОР'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МИРОВЫЕ НОВОСТИ', 'Т/С «ЭНН ИЗ ПОМЕСТЬЯ»', '«ЗЕЛЕННЫЕ КРЫШИ»'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ», ЗУРХАЙ', 'НОВОСТИ ДНЯ', '«ПРО-НОВОСТИ»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«АБИТУРИЕНТ»', '«ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ», ЗУРХАЙ', 'НОВОСТИ ДНЯ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/С «МУМИЯ»', 'Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»', 'М/С «ВЕСЕЛАЯ ОЛИМПИАДА»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф «КРАСОТКИ»', '«6 КАДРОВ»', 'ГАЛИЛЕО', '«6 КАДРОВ»'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НТВ УТРОМ', 'ЖЕНСКИЙ ВЗГЛЯД', 'ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'СЕЙЧАС', 'МОМЕНТ ИСТИНЫ', 'УТРО НА 5', 'СЕЙЧАС'.

Суббота, 23

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф «ВИЙ»', 'НОВОСТИ', 'Х/Ф «ВИЙ»', 'ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ГРАММА НИКОЛАЯ ДРОЗДОВА «В МИРЕ ДРУЗЕЙ И ЗВЕРЕЙ»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВЕСТИ', 'МЕСТНОЕ ВРЕМЯ.', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ', 'ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', 'БИБЛЕЙСКИЙ СЮЖЕТ', 'Х/Ф «СТРОИТСЯ МОСТ»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'РОЛЕЙ. ДВОРЕЦ САН-СУСИ. МЕСТО, ГДЕ ФРИДРИХ ВЕЛИКИЙ СКРЫВАЛСЯ ОТ ПЕЧАЛИ'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'Х/Ф «БРЮНЕТ ВЕЧЕРНЕЙ ПОРОЙ!»', 'РЕТРО-ЮМОР'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф «ТЕЛЕФОН ПОПОЛАМ»', 'М/Ф', 'М/С «СИЛЬВЕСТР И ТВИТТИ»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/Ф «ЛЮДИ ТРУДА»', 'ПРО-НОВОСТИ, ЗУРХАЙ', 'НОВОСТИ ДНЯ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф «ТАЙНА 22 ИЮНЯ»', '«ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ»', '«ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ»'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Т/С «СУПРУГИ»', 'СМОТР', '«СЕГОДНЯ»', 'ЛОТЕРЕЯ «ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ»'.

Воскресенье, 24

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'НОВОСТИ', 'Х/Ф «АТЫ-БАТЫ, ШЛИ СОЛДАТЫ...»', 'СЛУЖУ ОТЧИЗНЕ!'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МЕСТНОЕ ВРЕМЯ.', 'ВЕСТИ-БУРЯТИЯ', 'Т/С «ЗАЯЦ, ЖАРЕННЫЙ ПО-БЕРЛИНСКИ»'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЕВРОНЬЮС', '«ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ С ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ', 'ТОЧКА ЗРЕНИЯ', 'СТО ВОПРОСОВ К ВЗРОСЛОМУ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'ЗУРХАЙ', '«СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»', 'НОВОСТИ ДНЯ', '«ПРО-НОВОСТИ»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ», ЗУРХАЙ', '«КИДНЕПИНГ»', '«ЗАРИСОВКИ: КОРОТКО О ГЛАВНЫХ»'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'Х/Ф «СПИСОК ЭДРИАНА МЕССЕНДЖЕРА»', 'М/Ф', 'М/С «СИЛЬВЕСТР И ТВИТТИ»'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like '«СЕГОДНЯ»', '«ПЕРВАЯ ПЕРЕДАЧА»', '«РАЗВОД ПО-РУССКИ»'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like 'М/Ф', 'Д/Ф «ЭКСПЕРИМЕНТ СТОИМОСТЬЮ ШЕСТЬ МИЛЛИОНОВ ДОЛЛАРОВ»'.





## ОРОСЫН ЗӨН БИЛГИЙН ТУЛААНЫ ШИЛДЭГ 5 ОРОЛЦОГЧИЙН НЭГ, МОНГОЛЫН ЗӨН БИЛГИЙН ТУЛААНЫ ШИЛДГИЙН ШИЛДЭГ ЗӨН БИЛЭГТЭН УДГАН ТҮДЭВ:

# "МИНИЙ ЭНЭ БӨГЖИН ДЭЭР НЭГ ЗАЙРАН СУУЖ БАЙГАА, ЖИРИЙН ХҮНД ХАРАГДАХГҮЙ"

**- Танд энэ өдрийн мэнд хүргэе. Манай уншигчдад өөрийгөө танилцуулахгүй юу?**

- Миний нэр Ганболдын Болорчимэг л дээ. Би 1997-1999 онд Солонгосын Буддын Шашны Коллежид суралцаж төгссөн. 2004-2008 онд Отгон тэнгэр дээд сургуулийн сэтгүүл зүйн ангийг дүүргэсэн. 2008-2010 онд бөө, сүнс судлалаар хоёр жил суралцан докторын зэрэг хамгаалсан.

**- Таны алдар Болорчимэг. Гэтэл Түдэв болчихсоны учир?**

- Түдэв нь миний тэнгэрийн нэр. Онгодууд маань хүмүүс чиний жинхэнэ нэрийг хэлж болохгүй юм байна, Түдэв нэрээр яв гэж айлдсан юм.

**- Таны удамд бөө удган байсан үү?**

- Миний ээж намайг бага байхад нас барсан юм. Ээж маань бөөгийн удамтай хүн байсан гэдэг. Тэгэхээр би ээжийнхээ талаас уг барьсан хүн. Ээж маань уг нь бөө болох ёстой байсан боловч түүнийгээ мэдэлгүй явсаар өнгөрсөн дөө. Тиймээс би онгон шүтээнийг нь авч яваа юм.

**- Уг нь авах цаг нь болохоор тэр хүндээ янз бүрийн дохио өгдөг гэлцдэг. Энэ танд яаж илэрсэн бэ?**

- Би хүүхэд байхдаа хоёр жил Эх нялхсын клиникт сэхээн амьдруулах тасагт цусны өвчнөөр өвдөөд хэвтэж эмчлүүлж байсан. Тэгээд эдгэрэхгүй болохоор аав намайг чанарт дагуулж явахад л миний онгод анх орсон. Аав маань халх зайран хүн байсан, одоо мөнх бусыг үзүүлсэн л дээ.

**- Тэр үед та хэдэн настай байв?**

- 14 настай байсан. Чанар хийх гэж байгаа модыг тойроод 9 охин хүүхэд манах учиртай ба бүгд л хүүхдээрээ цэвэр ариун байх ёстой байдаг. Тэр үед аавтайгаа чанарт зүгээр л бэлтгэлийн өмд цамцтай явж байхад гэнэт 98 настай эмээгийн сахиус буусан.

Тэгээд 3 хоногийн дотор биднийг ав хуяг хувцсыг нь бэлдээд уулзаж золгуул гэж айлдсан байгаа юм.

Хэрвээ 3 хоногийн дотор амжихгүй бол энэ охиныг бид авч явна гэсэн. Ээж маань эхээсээ арван нэгүүлээ. Нас барсаар байгаад гурвуулахнаа үлдсэн. 3 хоног гэдэг нь ийм учиртай байж. Ямар учир шалтгааны улмаас ийм юм тохиолдоод байгааг тодруулж чадахгүй олон газраар явсан даа.

**- Та Оросын зөн билгийн**

**тулааны шилдэг аравт багтан Монгол бөөгийн увьдас шидийг харуулж чадсан. Даалгавар ямар байв аа?**

- Би хувьдаа маш өндөр амжилт үзүүлсэн бодож байна. Хүмүүс хэрхэн дүгнэж байгааг би мэдэхгүй. Мянган хүн бүртгүүлснээс шилдэг тавд үлдэнэ гэдэг маш том амжилт. Гэхдээ 100 хувь ажиллах боломж олдоогүй. Яагаад гэвэд түшээг минь оруулаагүй, орсон ч юм ярихыг хориглосон. Тэгэхээр манай түшээг бөө байж магадгүй гэж бодсон байх. Эхний бичлэгэн дээр түшээ маань тольтой орсон. Толь гэдэг чинь тэр хүнийг хамгаалж байгаа л хэрэгсэл. Бас хэлмэрчээр дамжуулж харьцахад хүндрэлтэй байсан.

**- Эхний шалгуурын бичлэг дээр та цэнхэр машин гэж хэлсэн мөртлөө өөр машин заачихсан. Яг юу болсон юм бэ?**

- Уг нь онгод маань тав дахь цэнхэр машин гэж хэлсэн. Гэтэл би хөх цэнхэр гэж бодоод тэр машиныг заачихсан юм. Би эргэж хараад л тав дахь машиныг заах ёстой байсан.

**- Каратэчин хүүгийн үхлийн шалтгааныг та тодорхой хэлсэн шүү дээ.**

- Тэр хүүгийн нэрийг нь хүртэл хэлсэн. Олег гэж. Гэтэл бичлэгэн дээр түүнийг нь хасчихсан байсан. Бас бидний нүдийг боогоод нэгэн алдартай хүнийг таалгуулсан ш дээ. Ихрийн өрөөсөн их алдартай дуучин бүсгүй байсан. Одоо 24 настай, 5 настайгаасаа дуулж эхэлсэн юм билээ. Би микрофон барьсан харагдаж байна, дуучин гэж хэлсэн. Урт даашинз өмсдөг, одоо бяцхан хүүхэд харагдаж байна гэж хэлсэн чинь тэр бүсгүй үнэхээр л жирэмсэн байсан. Гэтэл нэвтрүүлэгийн зүгээс нэг л итгэл үнэмшил төрөхгүй байна дахиад юу зүүсэн байгааг нь хэлээд өгөөч гэсэн. Баруун гарын бугуйнд нь том цагаан өнгөтэй юм гэрэлтэж байна гэсэн. Тэр нь ч зөв том цаг байсан.

Тэр дуучин маань та үнэхээр бүгдийг зөв хэллээ. Та ялах болноо гээд л баярлаад бүр хувь заяагаа хүртэл надаар үзүүлсэн. Түүндээ ч баярлаад тэр долоо хоногтоо цагаан дугтуй авна гэж бодож байсан. Гэтэл бас жахан дараад байсныг нь мэдээгүй л дээ.

**- Оролцож байгаа бусад зөн билэгтнүүд нэг нэгэндээ хаалт хийдэг гээд л ярилцлага өгсөн**

**байдаг л даа. Үнэхээр тийм зүйл болж байв үү?**

- Мэдээж хаалт орж ирнэ. Цаг тутамд орж ирдэг. Яг одоо Түдэв даалгавартаа орох гэж байна гэв үү гүй юу бүгдээрээ л хаалт хийж эхэлдэг.

**- Шилдэг тавд үлдсэн. Оросын ард түмэн хэр хүлээж авсан бэ?**

- Монголыг их ядуу орон гэж боддог юм байна лээ. Манайх чинь хүн ам багатай 2 сая 700 мянга, гэтэл орос бол 160 сая хүн амтай.

Зөн билгийн тулаан нэвтрүүлэг нь 8 жил тасралтгүй явагдсан байнга л санал асуулгаар нэгдэвдэг юм билээ. Монгол гэдэг талаас нь их сонирхсон л доо. Оролцогчид зохион байгуулагч нар нь татаж чангаагаад янз бүрийн зүйл асууна, харь гаригаас ирчихсэн мэт л сонин санагдаж байсан юм билээ.

Даалгаварт орохоосоо өмнө Монгол орныхоо тухай тайлбарлах гэсээр байгаад ядарчихдаг байсан. Монголоос Орос руу гарахад намайг танихгүй байсан, харин нутаг буцахаар явж байхад Оросын гааль дээр хүмүүс таниад л зургаа авахуулаад нэг хэсэгтээ л ажлаа мартацгаасан даа. Шилдэг аравт үлдсэний дараа энд тэнд хоолонд ороход хүмүүс гүйж ирээд л зургаа авахуулна. Ер нь хаа ч явсан хүмүүс намайг таньдаг болчихсон байсан.

**- Танд хандах гэсэн Орос хүмүүс байгаа л биз дээ.**

- Миний нэртэй фен клуб нээчихсэн байсан. Нилээд хэдэн хүн ирнэ гэж байсан. Ирэх байх. Нэвтрүүлэгийн үед ямар нэгэн хүний үйл хийхийг хориглосон байсан.

Энэ нь аюулгүй байдлыг хангаж байгаа хэрэг юм. Энэ үүднээс үнэгүй тусгай зочид буудалд байрлуулсан.

Гэтэл үдэш оройн цагаар хаалган дээр балин ч юм уу, зүү хатгасан хүүхэлдэй тавих тохиолдол гарч байсан. Сэтгэл аягүй болохоор буудлаа солиод Монгол буудалд байрласан.

**- Гал тахиж ёсон бөө мөргөлийн хамгийн чухал зүйл үү?**

- Би өөрийнхөө онгод шүтээний хувьд боддог л доо. Онгодууд маань нэг их гал тахь гээд байдаггүй. Жил болгон уул руугаа явдаг. Онгодууд маань жил бүр үүр өөр уулын нэр хэлээд тахь гэдэг. Тэгээд л тэр уулаа хайна. Дээр үеийн нэрээр нь, орчин үеийнхтэй нь харьцуулж байгаад л уулаа олж тахьдаг. Онгодууд маань надаас идээ л авдаг. Гал тахиж бөөлдөг бөө нар



ихэвчлэн баруун зүгийнх байдаг.

**- Та шавьтай юу?**

- Бий. Онгодууд тэдэн шавьтай бол гээд заагаад өгдөг. Гурван шавьтай бол гэсэн тэгээд гурван шавь байна. Миний шавийн тоо гүйцсэн, гэхдээ учираа олохгүй бөө нар ирдэг л дээ. Тэдний онгод шүтээнийг биедээ буулгаад тэдэнтэй уулзуулдаг. Олон жил онгод нь ордоггүй, архи дарсанд орчихсон, хуяг өмсгөлөө яахаа мэдэхгүй олон хүмүүст би тусалдаг.

**- Бөө өмсгөл янз бүр. Янз бүрийн амьтны дүрс ч байдаг.**

-Энэ маань нөгөө л онгод шүтээнүүдтэй холбоотой. Тэд урьд нь ямар өмсгөл өмсч байсан түүнийгээ л нэхдэг. Гэхдээ шууд л хүнд хуяг нэхдэггүй. Аажим аажмаар нэг ширхэг могой, нэг ширхэг хонх нэм гэх ч юм уу бага багаар нэмэгдсээр зузаан нүсэр болдог л доо. Өмсгөл бүрэн хамгаалалт гэсэн үг.

**- Онгод тэнгэрүүдэд ялгаа бий юу?**

-Байлгүй яахав. Дээрээ эрэмбэ дараалалтай. Зүгээр харуулчин онгод тэнгэр байна. Нэг нь тахилчин байхад нөгөө нь юу ч хийдэггүй найрлаад явж байдаг онгод бий. Бүгд л

эрэмбэтэй.

**- Онгодоо яаж шүтэх ёстой вэ?**

- Онгодоо шүтнэ гэдэг нь хүндлэхийг хэлнэ. Үгэнд нь орж заавар зөвлөгөө нь авна гэсэн үг. Ерөөсөө л тэр чигтээ заавар байдаг. Бүхий л зүйлийг нарийн зааж өгдөг. Би 2009 онд Монголын зөн билгийн тулаанд орохдоо онгодоосоо асуусан мөн шилдгийн шилдэгт ч, орос руу явахдаа ч онгодоосоо асууж тэр зөвшөөрсөн учраас явсан. Асуунаа гэдэг чинь хүндэлж байнаа л гэсэн үг. Буриад бөөгийн нэг онцлог бол хуяг өмсгөлд байгаа юм бүхэн эзэнтэй, жишээ нь аяга гэхэд л нэг эзэнтэй. Арван хэдэн толь зүүлээ гэхэд толь тус бүр эзэнтэй байдаг. Надад нэг бөгж бий. Юм мэдрэхгүй байх үедээ бөгжөө эргүүлээд ч юм уу мэдэрдэг. Миний бөгжин дээр нэг зайран сууж байдаг. Энгийн хүмүүст харагдахгүй ч надад уурлаад ч юм уу инээгээд сууж байгаа нь харагдаж байдаг.

**- Ярилцлага өгсөн таньд баярлалаа. Бусдын сайн сайхны үйлсийн төлөө ихийг бүтээх үйлсэд тань амжилт хүсье.**

"Нууцын тайлал".





“Алтаргана-2012” нааданиие угтуулан

# ХҮГЖЭМШЭ, ДУУША ЗОНОЙ БЭЛИГ УГААРАА ДАМЖАН ЕРЭДЭГ



Б.Цымпилова

**А**га нютагтамнай гэр бүлөөрөө дууладаг зон олон: Цымпилова (Цыренгармаева) Балма Саян хүбүүнтээ - Зүдхэли нютагай. Энэл нютагай Ринчинов Жамбалдоржын басагад: Билигма, Дулма, Ирина, Сагаан уулын Болот Бороев эгэшэ дүүнэртээ, Хойто-Агаһаа Мункуева Сэндэмэ, Бороев Александр, бэшэнше.

Зүдхэлийн бодонгууд омогой Жабай Цыренгарма Гыдыбэй Цыренжаргал хоёрой үнэр баян гэр бүлын арбан нэгэн хүүгэдэй долоодохи үхибүүн Балма 1962 ондо мүнделэн. Нютагайнгаа хургуули дүүргээд, Гомбын Цымпилэй Цэдаши хүбүүнтэй заяа хубияа ниилүүлжэ, ажал хүдэлмэри хэжэ, үри хүүгэдые үндылгэжэ, нэгэл найхан айл ажаһууна. Намганайншые, үбгэнэйншые талаһаа эхир хүүгэдүүд гарадаг байһан. Тигээд Цэдашын бүлэдэ эхир

Саян Соёл хоёрой гарахада, хүн гайхабагүй. Цэдаши абань, Балма эжынь гоё хоолойтойнууд. Цымпилова Балма нютаг дээрээ гол дууушан, арадайнгаа театрташые, гансаараашые дууладаг. Улаан-Үдэдэ болоһон Гэсэриадада агынхидаараа ерэжэ хабаадаһан, 2000 ондо Дашбалбарта Алтарганын нааданда мүнгэн медальда хүртэһэн, Л.Линховоиной нэрэмжэтэ конкурсдо түрүү нуури эзэлэ. 2002 ондо Агада үнгэрһэн Алтарганада арадай дуунуудай конкурсдо хабаадалсаа. 2004 ондо Монголой Чойбалсан хотодо арадай дуугаар табадахи нуури эзэлэ. 2008 ондо Усть-Ордада арадай дуу гүйсэдхэжэ, мүнгэн медаль абаһан. 2010 ондо Улаан-Баата-

рай Алтарганада дууша дангина эжы баһал дуугаа эздэлүүлэһэн.

Балмын нүхэр Цымпилов Цэдаши гоёр дууладаг. Сэрэгэйнгээ алба хатуу, шэрүүн далайн флотто гараһан. Колхоздоо дүрэтэй механизатор, наһаараа трактор, машина заһабарилжа, хүдөөгэй ажахые үргэлсэжэ ябаһан хүн.

1986 оной Саян хүбүүниинь хонгёо найхан хоолойтой, хургуулийн наһанһаа эхилээд дууладаг. Саян олон конкурссын лауреат. Тон түрүүшын конкурс - 2005 ондо үнгэрһэн Линховоиной нэрэмжэтэ. Агын пед.колледжын оюутан байгаад, Новосибирскдэ болоһон Сибирийн федеральна округой

«Студенческая весна» фестивалда гурбадахи нуури эзэлэ, баһал иимэ хэмжээ ябуулгада Волгоград ошоһон. 2008 ондо Усть-Ордада үнгэрһэн Алтарганада хоёрдохи шанда хүртөө. 2009 ондо айхабтар һонин «Гурбан дабаан» гэжэ мурьсөөндэ Гран-при шагнал абаа һэн. Энэ мурьсөөнэй дүнгөөр Улаан-Баатар ошоһон. 2009 ондо Дугаржаб Дашиевэй нэрэмжэтэ конкурсдо гурбадахи нуурида гараа. 2010 ондо Бухэроссийн «Дельфийские игры» нааданда Римский-Корсаковой Левкогой ари болоод ондоо аринуудые, романс гүйсэдхэжэ найшаагдаа. 2011 ондо Лхасаран Линховоиной нэрэмжэтэ мурьсөөндэ хоёрдохи шангай лауреат болоһон. 2011

ондо Новосибирск хотодо Сибирийн түрүүшын арадай артист Лидия Мясниковада зорюулан мурьсөөндэ гурбадахи нуури эзэлэ. 2012 оной «Мүнгэн сэргын» конкурсдо Гран-придэ хүртэжэ, нютагайхидаа, В.Б.Елбаев багшашаа баярлуулаа.

2007 ондо Росси гүрэнэй бэлигтэй залуушуулые дэмжэһэн президентын преми Саянда барюулагдаа. 2010 ондо Буряад ороной «Поддержка талантливого молодёжи» гэнэн програмаар президентын премидэ хүртэһэн юм.

Нютагаймнай бэлигтэйшүүлэй нэгэн Саян Цымпилов мэргэжэлэйнгэ нэгэ шата – хургуули дүүргэжэ байхадаа, хойшоо хаража, үнгэрһэн жэлнүүдэ боодод үзэхэдөө, дуунай эхин харгыда оруулан багша ДК-гай директор Намсалма Дамбаевнада, дуу хүгжэмэй колледжын багша Вячеслав Баяндаевич Елбаевта, концертмейстер Свитина Людмила Емельяновнада үнэн сэдхэлэй баярые хүргэнэ. Гэрһээ холо нурахадань, ходоодоо ханаагаа зобон анхардаг аба эжыдээ, аба эжынгээ түрэлхидтэнь, Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг нагасатандаа - Баяр Жапович Цыренгармаевтанда гүн сэдхэлэй баяр хүргэжэ ябадаг. Урдахи түсэбүүд тухайнь нурахада, 2012 оной Алтарганын нааданда хабаадаха хүсэлтэй. Үшөө саашаа нураха түсэбтэй.

Саяанай урда үргэн ута харгы байна, ходоодоо урагшатай, ялас гэмэ бэлигээрээ эжы аба, эхэ нютагайхидаа урмашуулжа, үндэһэн арадаа шэмэглэжэ ябыш даа!

**Галина ЕШИЖАМСОЕВА,**  
багшын ажалай ветеран.



Удхатай уулзалга

## «ЮРТЭМСЭ ХАНГАЙН ОРОН»



**Э**нэ хабар бороогүй, хуурай байһан ушараар ехэ түймэр боложо, ой модоной ойро байдаг Алцаг, Армаг, Дээдэ Тори нютагууд хүндэ байдалда ороод байгаа. Эртэ урдын сагнаа хойшо адуу малаа манажа, ан гурөөһөө агнажа байдаг зон сэбэр агаар, тунгалаг уһан, тайгын баялиг үгы боложо байна хэбэртэй. Хангай Баабай Зэдэ, Захаамин нютагуудай эгээн урдаа хараха, найдаха түшэг тулгуури гэшэ. Хүндэ хүшэр сагта Хангай Баабайнгаа аша туһаар ажамидардаг байгаабди. Үзэсхэлэн найхан байгаалитай буряад зоной үри хүүгэдтээ байгаалингаа баялиг орхижо шадхаа гэшэ гүбди гэнэн асуудалда абтаха саг ерээ.

Эгээл энэ түймэрэй утаатай үедэ манай мэдээжэ уран зохёолшо Даша Дэмбрэл Дугаров нютагаа ерэжэ, шэнэ ном тухайгаа хөөрөжэ үгэбэ. «Юртэмсэ Хангайн орон» гэнэн шэнэ

ном Улаан-Үдэ хотодо 2011 оной намар хэблэгдэһэн байна. Зохёолой гол геройнууд манай үеын хүнүүд. Ажабайдалай элдэб харгыда геройнууд дуратай ажал гү, али мүнгэнэй түлөө худалдаа наймаа хэжэ ябаһан дээрэ гү гэнэн асуудалда харюу үгэнэд. Хатуу ерээд онуудые дабажа гараад, зохёолой гол герой Гунчин Базаров арад зонийнгоо, орон нютагайнгаа түүхэ шэнжэлжэ, эрдэмтэн болоно. Ухаан бодолдоо, сэдхэл зүрхэндөө бодожо ябаһан

юумээе орхингүй, аяншалжа, шэнжэлжэлэй ажал тоб байса бүтээхэ гэшэмнай ехээн хүндэ ха юм.

Д.Д.Дугаровай «Юртэмсэ Хангайн орон» гэнэн зохёолой гол темэ болобол, байгаалидаа хүнэй хандаса. «Эхэ газарайнгаа баялигай ашаар амидаржа байһан хүнүүдэй хомхой ханаанай ехэдэһэнһээ ой модод, ан амитад хайра гамгүй хороогдожо, гал түймэрһөө гай тодхор ушаруулагдааша мүнөөнэй үе сагта байгаалин уларилай хубилалта ехэл түргэдэжэ байһанда сошордохоор болобо» гэнэн автарай үгэнүүд, үнэхөөрөөшье, тон шухала, тон зүб гэжэ ханагдана.

«Юртэмсэ Хангайн орон» гэнэн номой гол герой зохёолой түгэстэ инаг дураа олоно, тэрэ найхан эхэнэр хани нүхэрэйнгөө, үнэхөөрөөшье, ажабайдалайн нүхэр ехэ үзэгһөө болоно. Даша Дэмбрэл Дугаров наһанайнгаа нүхэр Лариса Намсараевнадаа энэ номоо зорюулан байна, эзмэй олон юумэ хэлэнэ ха юм даа.

Дээдэ-Тори нютагай

хургуулийн нурагшад, багшанар, нютагай зон сугларжа, уран зохёолой гол удха тухай, номой гол геройнууд тухай һонирхолтой хөөрөө үнгэрэгбэ. Автарай үетэн нүхэд Семен Очиржапович Доржитаров, Надежда Самдановна Шаристепанова, Мария Данзановна Жамбалдоржиева, хургуулийн түүхын багша Борис Чойнхорович Дамбаев гэгшэдэй нютагайнгаа мэдээжэ уран зохёолшонтой уулзажа, хабарай дулаахан үдэр залуу ябаһанаа ханажа нуухадань, ехэл һонин байба.

хургуулийн багшанар ном соо хэлэгдэһэн ухаан бодол үхибүүдтэ ойлгуулжа, номой удхаар хөөрөлдөө үнгэрэгбэ гэжэ хэлсэбэд. Түрэл хэлэн дээрээ шэнэ ном уншаха гэшэмнай ехэл жаргал байна даа. Зохёолой удха энэ манай сагай эгээн шухала асуудалнууд: байгаали, хүнэй бэе бээдэ хандаса, элинсэг хулинсагаймнай захяа заабари болоно.

**П.БАДМАЕВА.**

Дээдэ Тори.

# Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур



2012 он – Россиин түүхын жэл

Аркадий Батомункуевай проект

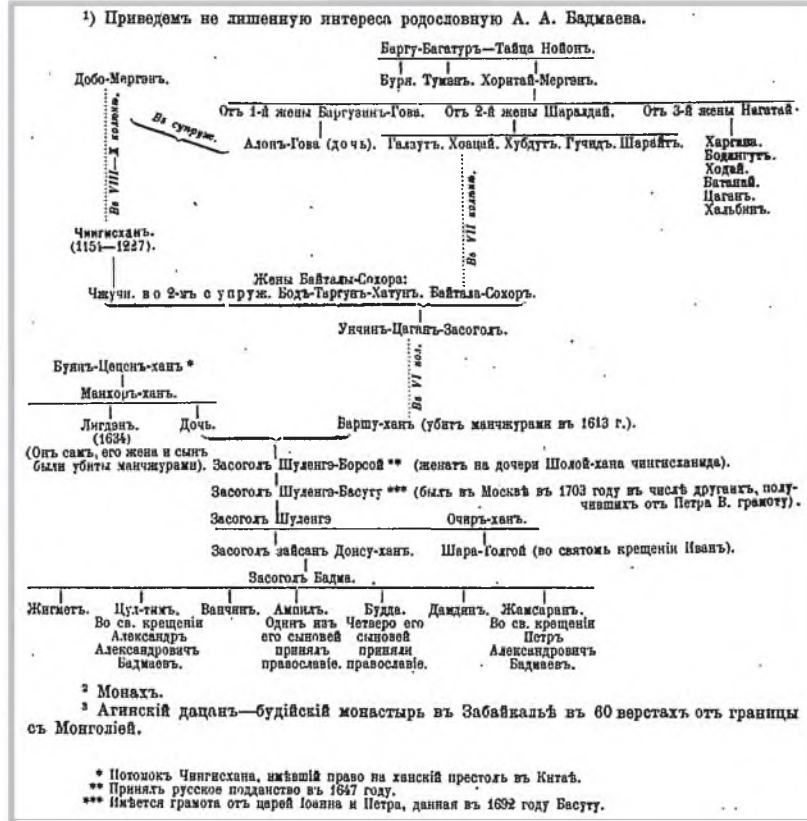


**П**етр Бадмаевай уг гарбал.

**Н**анайнгаа хани Елизавета Фёдоровна Бадмаеватай.

**П**ётр (Жамсаран) Александрович Бадмаев – 1913.

**А**ида Петровна Бадмаева-Гусева, Пётр Бадмаевай басаганиинь.



**Б**уряадта 190 жэлэй саана нэгэ хонин хэдытэ байгаа?

**1920** -ёод онуудаар Япон гүрэндэ хэблэгдэһэн монгол тухай фото-альбомһоо зураг. Тэрэ үеын байдал.

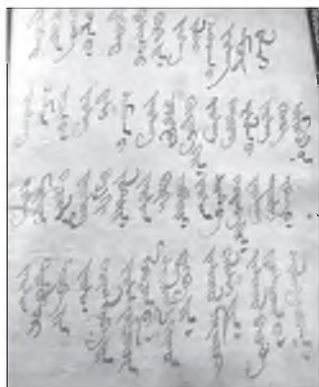
**1821 оной февруалин 14-дэ, монгол нарын 25-да Анаагай контородо 11 эсэгын түлөөлэгшэд сугларжа, малай толгой бүхэнэй сэн тогтоожо, энэ саархан доро гар табиһан байна.**

- Кастрированный верблюд 80 руб.
- Верблюд-самец и верблюдица 60 руб.
- Верблюдица с верблюжонком 70 руб.
- 3-летний верблюд 50 руб.
- 2-летний верблюд 40 руб.
- Верблюжонки 15 руб.

- Зайсан Золто Сабахано
- Зайсан Амичитан Балагон
- Зайсан Семен Начино
- Зайсан Даши Самагано
- Зайсан Церенпил Худогин
- Зайсан Хайдуб Арсалано
- Зайсан Гунбэ Умулин
- Зайсан Моршиуна Гецулин
- Зайсан Бахи Золтоин
- Зайсан Борхи Обтуин
- Зайсан Шокто Хотогин
- Зайсан Аюша Ивано
- Зайсан Тугулдур Тобоин
- Зайсан Хуяк Лобаин
- Зайсан Юмцурун Лубсану
- Шулэнга Хион Дагбаин
- Засул Майор Галшин
- Засул Бадма Донсохону
- Шулэнга Убана

- Хороший конь цену договориться.
- Лошадь 30 руб.
- Кобыла с жеребенком 30 руб.
- Яловая кобыла 22 руб. 50 коп.
- Жеребец 22 руб. 50 коп.
- Трехгодовалый 15 руб.
- Двухгодовалый жеребенок 8 руб.
- Вол 35 руб.
- Корова с теленком 30 руб.
- Яловая корова 22 руб. 50 коп.
- Бык 22 руб. 50 коп.
- Трехгодовалый 15 руб.
- Двухгодовалая корова 8 руб.
- Двухгодовалый теленок 5 руб.
- Баран, овца с ягненком 5 руб.
- Яловая овца, баран-производитель 3 руб. 50 коп.
- Ягненок осени 2 руб. 50 коп.
- Коза с козленком 3 руб. 50 коп.
- Яловая коза и козел 2 руб. 50 коп.
- Козленок осени 1 руб. 50 коп.
- Кожа и шерсть всяких домашних скотов и диких животных по согласованности местных сайтов устанавливать цены. Еще цены на сено и 1 пуд хлеба, мяса, сала и үрмэ.

Цыбен Жамцароногой суглуулбариһаа. (Монголой үндэһэн номой сан).



Сокиной зураг дээрэ дасанай ламанар.



**1805** оной буряад дасанай дотор тала. Сүүгэлэй дасан байжа магадгүй.

**Б**ИМБАЕВ Раднажап Будавич (1876, Забайкалийн областин Харьяскын станица – 1921 он), хасаг сэрэгүүдэй полковник, зиндаатай советник, урдаа табиһан зорилгонуудаа үсэд нэтэрүүгээр, тэсэмгэйгээр бэлүүлдэг ехэ бэлигтэй, ажалша бэрхэ хүн байгаа. Монголой Богдо Гэгээн Раднажап Бимбаевай ажал ябуулгыг ехэ үндэрөөр сэгнэдэг байһан юм. Тэрэ Росси болон Монгол гүрэнүүдэй засаг түрэнүүдэй хоорондо хэлсээ баталалгын ехэ хүдэлмэри 1911-1912 онуудаар ябуулдаг байһан. Тиигээд тэрэниие "Очир эрдэни" гэхэн орденуор шагнаһан байдаг. Энээнһээ гадна Р.Б.Бимбаев Россиин олон тоото орденуудаар болон медальнуудаар шагнагдаһан хүн.

Урга хотын оршуулагшадтай нургуули тэрэ дүүргэжэ, хитад, англи, немец хэлэнүүдые тоти найнаар мэдэхэ байһан юм. Тэрэ ород-монгол, тийхэдэ монгол-орол толинүүдые бүридхэжэ хэблүүлһэн байна. Дэлхэйн түрүүшын дайнда ябаһан намтартай. 1917 онһоо 1920 он хүрэтэр аймагуудые байгуулжа ажал ябуулгада тэрэ эдэхитэйгээр хабаадалсаа. Триэцкосавск хотын хилэ шадарай комиссариатай хүдэлмэридэ ябаһан хүн. 1921 ондо Бэшүүрэй бандидууд тэрэниие ехэ зообоожо алаһан юм. Улаантанай хубсаһа үмдэһэн тэдэ буряад нютагуудые дээрэ мэдэдэг байгаа. Бэшүүрэй бодхуулнууд хүнүүдэй ами наһашье хороодог байһан. Р.Бимбаевай алуулһанай зүүлдэ тэрэ сагта байһан Алас Дурна зүгэй республикын правительствын үндэһэтэнэй асуудалнуудаар министр К.Я.Лукс 1921 оной юниин 28-да иигэжэ бэшэһэн байгаа: "...Бимбаевай үхэл буряаддуудта, ород арадта, манай правительствата ехэ гээлтэ болобо".

**Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.**

Депутат Жигжит Бадмацере но  
Депутат Бошкту Борхиин



Совет үеын сатирын булан

# АВТОИНСПЕКТОРЪЭ ЯАХАДАА ТЭРЬЕЛНЭБИБДИ?

Хүндэтэ Тархай!

Мотоцикл мориндо орходоо нураггүй түргэн гэжэ хүн бүхэн мэдэнэ, теэд манай Торидо тиимэ бэшэ болоод байна: «морин мотоциклһаа долоо дахин дээрэ» гэдэг хүнүүд бии юм. Шадахадаа бэшэ, харин ядахадаа тиигэдэг болоо гэжэ бэшэгым уншахадаа этигэхэт даа.



...Хурдан машинаа унанхай, хуудам талын харгые эбхүүлжэ, хоёр шэхэнэйнгээ шууяса гүйлгэжэ ябаханда, баһашье урматай даа! «Һүрхэйхэншье шолмо гээшэ ха даа!» гэжэ бодоод, гүйдэлын бүрил түргэдүүлхээ гаазаа нэмэхэ дуран хүрэхэл ябаха. Эгээл иигэжэ хүжюүтэй шууяулжа ябатартнай: хажуудаа онгосотой мотоциклэй урдаһаатнай шомбогод гэн гаража ерэхэдэнь, танил автоинспектор нүхэр Курбатовай нюур харамсаараа, ара нюрга уруутнай хүйтэ даажа, хамар дээрэтнай хүйтэн хүлһэн бушхажа байха...

Стой! Байз!.. Автоинспектор хэн хойноо машина жолоодохо «эрхэеэ» гарга гэхэнь мэдээжэ. Тиихэдэнь амаа ангайгаад лэ, нула-мэлыгэн байжа үгэхэлши даа. Теэд тусгаар курса дүүргээгүй бидэндэ юун үнэмшэлгэ байба гээшэб!

— Тиигээ һаа энээхэн техникые һандайлжа ябаха эрхэгүйт! — гэжэ бүрин эрхэтэ Курбатов сагаан талын дунда «хурдан хараһаашни» буулгажархиха. Мүнгэтэй ябаа һаа, 100 түхэриг яла түлэхэш, үгы һаа машинаа буляалгажа, ябагандаа орохош.

Зай, иигээд үргэн талын дунда үншэржэ, гансаараа үлөөд, зорихон газартаа хүрэхэ гэжэ утын харгые хоёр улаараа хэмжэхэш, хэмжэхэш, теэд газаршье хорожо үгэхэгүй. Өөдтэй холо ябаагүй аад, «бензиншни» дууһаһаа ханаха. Тээ гэххэлэд гээд лэ, моритой хүн хүсэнэгүй хаяа гэжэ хойшоо харалтай болохо.

Гансаараа болоод ганхаргажа ябахандаш, элдэб бодол толгойдош ороод халахагүй: хүн боложо хүлөө шоройдоһоор яһалал ябагаар ябагдаа юм бэээ, теэд машинын түргэнэй амта таниһан хүндэ хоёр гуталынгаа улаар газар долёолгожо ябаханда, даншье шэнээ таһархаар даа! «Энэ оньһон машинын үе сагта «арбан нэгэдэхи» номероор һольбуулжа ябаха гээшэ юун гээшэб!» гэжэ сүхалшни хүрэхэ. Аза болоо һаа, нэгэ тэргэтэй хүн хүсэжэ, шамайе һуулгаха. Тиихэдэнь одоошье хүлөө амаруулжа, «моринһоо найдамтай «техникэ» үгы гээшэ ха даа» гэжэ ханаандаа оруулан, шарбадаг хашан харагшандашье баярлан ябахаш.

Ториин аймаг соо би гансаараа иигэжэ зобожо ябадаг бэшэб. Олон арбаад колхознигүүд, механизаторнууд, алба хаагшад мотоцикл худалдажа абаһан аад, тэрэнэе жолоодохо «эрхэ» олоодүй.

Гүрэнэй автоинспектортэ бидэнэр зүб лэ «һунаалгадаг» зон гээшэбди. Үгы теэд бидэнэр эндэмнай үнэмшэлгэ абадаг курсын үгы хэн хойнонь хаанаһаа үнэмшэлгэ олохобиди? Дууһандаа ажалаа хаяад, Улаан-Үдэ ошохо аалди?

Бидэнэр, мотоциклтан, сугларжа, байдалаа зүбшэн хэлсээд, аймагууд хоорондын ДОСААФ-ые даагша нүхэр Трутневые курса нээжэ, бидэниие һургыт гэжэ гуйһаар үнинэйбди. Тиибэшье Трутневой хоһон найдуулгаһаа ямаршье үрэ гаранагүй. Үшөө нёдондо жэлэй март соо мотоциклистнүүдэй курса Торидо нээжэ болзор гаргаһан юм, тэрэнь мүнөөшье хүрэтэр үгы.

«Трутневой үгэшье хэлэжэ байһан, түүхэй мылын хөөһэнэйшье тэһэржэ байһан адли даа» гэжэ манай тэндэ хэлсэдэг болоо агша. Манай гуйлга бэшэһэн саарһамнай столойн сэмбэ доро мүнөөшье дараатай зандаал хэбтэдэг. Тэрэ һамбаандань бидэнэр:

Хурданхан харадаа мордоол һаа,  
Курбатов инспектортэ хүсэгдэхэлгүйб...

ИЖ-хэн машинадаа мордоол һаа,  
Инспектор Курбатовта хүсэгдэхэлгүйб,— гэжэ дуулалдан гүйлгэлдэһөөрбди. Тиибэшье мүнөөхи дарга манаа барьяал һаа, амин голдомнай хүрэхэ, яла түлүүлхэ, машинануудыемнай буляаха юм бэээ.

Иимэл муу байдалда ороод байнабди.  
Та, Тархай, республикын ДОСААФ-ай ноёдоор танил байгаа ёһотойт, манай зоболон гасалан тухай тиишэнь дамжуулжа үгыт. Магад, манда туһалха аалам.

Д. БАЛЬЧИНОВ.

1957 он.

# АБЫНГАА АШЫЕ "ХАРЮУЛБА"



«... Ж а б -  
жаараа хөөһэ  
б у у р а һ а н  
жалжагар улаан  
хүбүүн шал һогтуу  
юумэ стол дэрлээд,  
шалпыижа һууна.  
— Аба-а, эдеэлхэм!

Аба эжы хоёрын абыагүйхэнөөр хоол табижа үгэнэ.

— Мя-а..... мяха! Мяха эдихэм!  
Эжы аба хоёрын «эрхэ заахан» хүбүүндээ мяха табиба.

— Айрһа! Айрһан алим?!  
Аба эжы хоёрын абдар ханзаяа уудалжа, айрһа асарба.

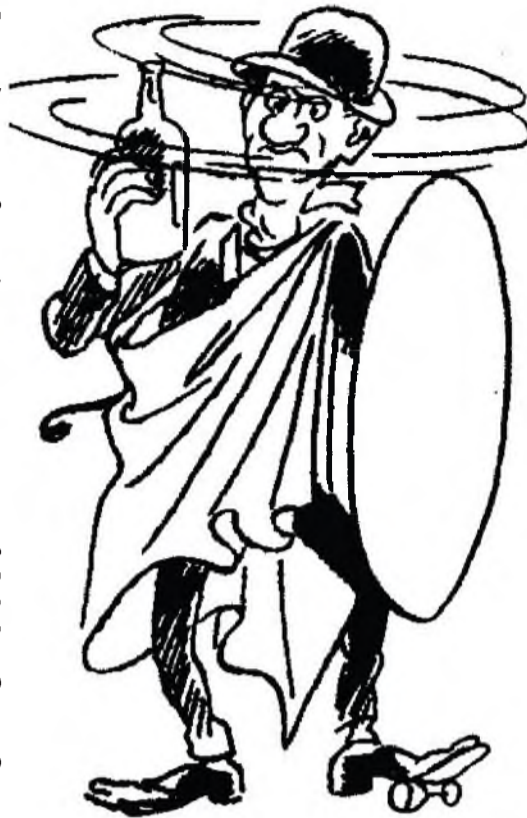
...Дам саашаа болоходоо, даһан хэрэгтэй болобо, даһанай бии болоходо, бифштекс, котлет эрибэ...

Ааша хэрүүлһэнь айжа хэншэһэн аба эжы хоёрын аргадажашье ядаба, харин һүүлдэжэ ерэхэдэ, эрхэ ганса хүбүүниинь «эрдэмээ» харуулба: түрэнэн эсэгынгээ ашыень «харюулжа», түмэр ломоор сохибо!... Тиигэжэ «тэжээһэн буруу гэр эбдэбэ». Эсэгэ Цыренжап Донтович Норбоев хүбүүндээ сохюулһанһаа хойшо эдэгээдүй хэбтэһээр...

Цыренжап үбгэн 66 наһатай, хүгшэниинь 54-тэй, гэбэшье колхоздоо хонишодоор ажалладаг юм...

Баһаха сохихонь багадаад, Базар-Ханда хүбүүниинь абынгаа оролдожо олоһон ажалта үдэрэйн 600 түхэриг мүнгые колхозой кассаһаа абаад, архи уужа, ажал хэнгүй, али болохоор аашалжа, хэрүүл шууяа гаргажа, хэлэ ама татажа ябана...» гэлэн бэшэг Зэдын аймаг «Коммунизм» колхозой гэшүүдһээ абабаб.

Эхэ эсэгынгээ бэлэн эдеэндэ садажа, сагаан хурьганай һүүлдэ дураа гутахадаа, үбдэг дээрээ үлгыдэжэ тэнжээһэн, альган



дээрээ мансылжа тэжээһэн ашата эхэ эсэгэдээ гар хүрэнэн энэ хүбүүн Базар-Ханда гэдэг саашадаа хэн юун болохонь гээшэб?

«Һүүдэрээ хаража гоё болохо, нүхэрөө хаража бэрхэ болохо» гэдэг үгын ёһоор айл аймаг, үетэн нүхэдһөө эшэжэ, үнэн зүб харгыда орыш, Базар-Ханда!

М. ТАРХАЙ.

# БОРБОГОРХОН СЕЛЬПО ТУХАЙ

Нүхэр Тархай!

Б и бэшэхэ ташааар бирагүй хүм даа, теэд шадахысаа нэгэ бишыхан тэмдэг Тандаа бэшэхэмни. Ойлгожо ядаа һаатнай, хүндэ бэшүүлжэ дахин эльгээнэ бэээб.

Манай Боргойн сельпо заяанай борбогорхон юм аад, мүнөө бүри борбойшоо. Ойлгоногүй гүт? Наймаанайнгаанайман хүл дохолгожорхёо. Баһа ойлгобогүй гүт? Наймаагаа яяр яндаар ябуулна, во-от! Зуун мянган түхэриг

гээшэмнай хаанахи мүнгэн гээшэб! Теэд арад зоной иимэ ехэ зөөри үрилтэ болошоод байнал даа. Тэрэ зоной мүнгые үригшэдһөөнь бусаажа абаха нэгэ-шье шандаһатай хатуу хүн олдоногүй. Түрүүлэгшэнүүдыешье һэлгээд, наймаалагшадыешье намнаад үзөө — шортоо. Мүнөөхил саахарта һуһан батаганаан шэнги, амтатай, һүнгэ юумэдэ дуратайшуул суглараад лэ, хүхэжэ, хүхэжэ арилладаг. Баһал бирагүйгөөр ойлгуулна гээшэ

хаб. Хэрэгынь муу ябанал даа.

Шэнэ һайн эд бараан ерээ гэжэ дуулаад, ошоходошни, хүнүүдһээ түрүүлжэ ороошье һаашни, балай биратай, хүндэ шухала хэрэгтэй юумэн байхагүй. Урда үүдээр хэншье һайн эд бараа абажа гараагүй аад, «үни дууһашоол даа» гэжэ байха. Үнэтэй сэнтэй һайн бүдэй үнэр хангал миин хамарыешни гэжэгэнүүлээд лэ, ехэдээл һаа, нэгэ найтаагаад, хоһон гаража ошохош.

Энэ сельподо хабаатай столовоһоонь үнинэй утаан гараһаа болишоо, үбэл дунда сусалшье түлээгүй болоод һуугаа. Мүнөө зун боложо, халуун наранай шарахада, элшыень суглуулжа, эдээ шанаха шэнэ арга зохёожо байнад ха. Тэрээндэнь би этигэнэгүйб, түлээгээ хаһа саг соогоо бэлдээ һаань, дээрэ бэшэ аа бы даа!

Тархай! Манай иишэ ябаа һаа, эдэ бүгэдые шалгажа, хүн зоной ойлгохоор юумэ бэшээр-рэйгтыл даа. Бишье энэ тэдыгээр дүүргэхэмни.

В. ЦЫГАНКОВ.

Зэдэ, 1957 он.



Үндэһэн арадай ёһо заншал

# ОБОО

**Х**яра, орой дээрэнь шулуу, модо обоолһон хадануудта зун бүри обоо тахилган болодог һэн. Тэдэ хаданууды еээдтэй, эзэдын айхабтар ехэ хүсэтэй, үргэл мүргэл хэхэдэ, нютагай зоной амгалан байдалые харадаг, зөөри хэшэг үгэдэг, бороо хура оруулдаг гэжэ этигэдэг байгаа юм. Тиймэ һэн тула июниин тэнгһээ хойшо, июлиин тэн болотор обоо дээрээ гаража, үргэл мүргэл хэдэг байгаа. Урда сагта бөөе асаржа бөөлүүлдэг, тахюулдаг байһан аад, хожомынь ламаар тахюулдаг болоһон юм. Обоодо тэрэ нютагай хүнүүд, бүришые холын зон, илангаяа залуушуул гарадаг һэн. Ехэ-ехэ обоонуудта хэдэн зуун хүн суглардаг бэлэй.

Хадын оройдо 2-3 саг тухай ламанарай үргэл мүргэл уншажа дүүргэхэдэ, зон доошоо буужа, найрай болохо газар тээшэ ошодог һэн. Обоо тахилганда ерэнэн зон найрай газар шадар байдаг айлнуудаар таража ундалаад, үдын халуунай буураад байхада, найрай болохо газарта суглардаг бэлэй. Ехэнхидээ нэгэ айлай газар, зүлгэ ногоотой, тэгшэ газар дээрэ зон дүхэриг заһажа һуугша һэн. Ламанар, үбгэд дүхэригэй дунда һуудаг байгаа. Тэдэндэ сай аягалжа, сагаан эдеэтэй табак табяад, тэрэнэйнгэ һүүлээр мяхатай табак табигша бэлэй. Обоо шадар һуудаг зарим зон хони шарууһалжа, обоодо төөлэй гаргадаг һэн. Тэрэ мяхаяа обооһоо асаржа, найрай газарта тушаахадань, тэрэнһээ табакта хэжэ табидаг байгаа юм. Зоной олон һаань, залуушуулда балай юмэн хүртэдэггүй һэн.

**Мори урилдаан.** Сугларһан зоной һуугаад байхада, гүйгөөшэнүүдэ 3-4 модоной газарһаа табихаяа абаашагша һэн. Гүйгөөшэ моритой хүн обоо тахилгаһаа һураггүй урид заһажа эхилдэг байгаа. Мори заһадаг тусгаар хүн байдаг һэн. Хэдынһээ эхилжэ заһахаб, юу эдюулхэб, хаана, хэды шэнээн саг соо уяхаб, хэды шэнээн уһа адхахаб гэжэ мэтэ тусгаар гуримтай байгаа юм.

Гүйгөөшые заһаһан хүн гүйгөөшээ найрта хүтэлжэ асараад, тэрэнээ табихаяа замай эхиндэ ошолдог һэн. Гүйгөөшэ моридые 11-13 тухай наһанай хүбүүд унадаг бэлэй. Тэдэнэр гүйгөөшынгөө зантай танилсажа, хэдэн дахин унажа үзһэн байдаг һэн.

Эхиндэ тэдэнэй хүрэхэлээрнь, тэдэниие табиха гэжэ ошоһон хүн дохёо үгэжэ, байра дээрэн гүйгөөшэнүүдые түргэн эрьюулжэ табяад орхихо юм. Табигдаһан морид пашагархай ташагархай табилдан, урагшаа харайлдажа, шодоогуудынь гииг гэлдэн хуугайлалдажа, гүйгөөшээ табихан зонойнь хойноһоонь мориёо оодорууһаар, хүн зоной обоорон сугларһан газарта ерэдэг һэн. Моридой хүрэхэ газарта (фиништэ) тэдэниие утгажа, жолоодон абаха хүнүүд хүлээдэг байгаа.

Тэдэ зоние дүхэригэй газарта зорюута бэдэрхэдэ, малгайень абажа, үбгэдэй урда абаашажа, һубарюулаад табидаг һэн. Малгайгаа абтаһан хүнүүд үгэ дуугүй мордожо ошохо уялгатай, зүгөөр ошоһынгоо урда хэдыдэхи һуурида малгайнгаа байһые хаража абаад, тэдыдэхи мори жолоодохоёо мэдэгшэ бэлэй. Гүйгөөшын фиништэ хүрэхэ ерэхэдэнь, утгагшад хажуу тээһэнь хасардан орожо, гүйдэл дундань жолоодон абаад, дүхэригэй газарта хүтэлэн асардаг һэн.

Гүйгөөшэнүүдые фиништэ ерэнэн шэгээрнь хойно хойноһоонь һубарюулан, дүхэригэй дунда байлгаад, түрүүлжэ ерэнэн мориндо соло дуудаха хүн жолоодоһо хүнэй мориндо мордоод, гүйгөөшын жолоо хадаг хоёрые гарта баряад, обоо тахигша лама тээшэ хандан соло дуудахадаа, үгэнүүдынь сээжээр, уянгалан, аянгалан татажа хэлэдэг һэн. Бүхы нютагуудта соло дуудалгын үгэнүүд ондо ондоо һааб даа. Жэшэнь, Ага тосхонһоо баруун тээшэнхи нютагуудта иигэжэ дуудадаг байгаа:

- Ум сайн энхэ амар амгалан болтогой!**
- Бурхан шэгэмэниин шажанай,**
- Бум наран саранай**
- Гэрэл мэтэ мандалан баригша**
- Бүхы олон лама, ноёд болон**
- Олон түмэн арадай үмэнэдэ**
- Анжарган айладханам.**
- Тунуу сүм шэхэтэй,**
- Түгэс бүрин эрдэмтэй,**
- Түмэн адуунай дундаһаа**
- Адаглажа абтаһан,**
- Агта хүрэгэй дундаһаа**
- Һунгажа табихан,**
- Арсалан шэнжэтэй сээжые**
- Дэлбэлзүүлэн ерэгшэ,**
- Аргали мэтэ уусые**
- Бүмбэлзүүлэн нагыгша,**
- Заан мэтэ булшание**



- Бохилзуулан татагша,**
- Заһаһан мэтэ нюргые**
- Миралзуулан һунаагша,**
- Шэрэм гүрэ түрүүе ханхинуулан,**
- Шэгэдхэмэл мүнгэн ноёо**
- Ирзалзуулан ерэгшэ,**
- Дуран мэтэ нюдые**
- Эрбэлзүүлэн харагша,**
- Дунгар яшал дууе**
- Эгэшэглэн татагша,**
- Дуута мүндэрэй сахилгаан мэтэ**
- Шэрбэлзэн гүйгшэ,**
- Дошхон луугай дуун мэтэ**
- Хүнхинэсэ инсагаалагша,**
- Барас эрбисэй дүрэ мэтэ хүртэй,**
- Бадма раагын толгой мэтэ жабхалантай,**
- Туруурааа тодорхые дарагша,**
- Тооһоороо дайсание дарагша,**
- Гэрэлтэ сагаан холир!**
- Гэшүүтэ сагаан зандан!**
- Согто тэнгэрийн аянга!**
- Баруун хойто зүгһөө эхитэй**
- Баян сагаан Ага мүрэнэй хойморто**
- Үргэлжэдөө баглран тобойжо үндэрлэһэн**
- (Нэрын хэлэхэ обоогой найр дээрэ)**
- Эрхимжэлэн гүйжэ,**
- Эрхимэй эрхим шангые**
- Абан ерэгшэ**
- Эрдэнигэ хаа хүлэг!**

Соло дуудалга гэшэ үни холын ёһо байгаа. Энээн тухай иимэ домог бии юм. Чингис хаанай хүжэ буурал азаргын адуунда нэгэ эрмэг сагаагша гүүн бии юм һэн ха. Гүүниинь түрээрхихэдөө, эхирлэжэ, хоёр эрэ унага гаргаа гэхэ. Тэдэниинь айхабтараар оролдожо, хэдэн гүүндэ тэлижэ тэнжээһэниинь, бээ хүсэхэдөө, туйлай хурдан хүлэгүүд болоһон байгаа юм ха. Чингис хаан тэдэнээ унаад ябахандаа, ямаршые дайсание, ямаршые ангые хүсэжэ ядадаггүй һэн гэхэ. Теэд албата иргэниинь (зониинь) хаан эзэнээ магтаад, хоёр унагынь магтадаггүй байба. Тийхэдэнь тэдэ хоёр гомдожо, Чингис хаанайнгаа адууһаа гаража, хүл мунгаг тэнэжэ ябашаба. Чингис хаан тэдэнээ үгылэн, уйдхарта абтажа бэдэрбэ ха. Олохолоороо бариха гэхэдэнь, тэдэнь баригдажа үгэбэгүй. Тэдэниие хүсэхэ хүлэг байбагүй. «Таанад юундэ намһаа зугадаба гэшэбта?» - гэжэ Чингис хаанай асуухадань, хоёр хүлэг гомдолоо хэлэжэ үгэбэ. Тийхэдэнь Чингис хаан тэдэндэ магтаал соло хэлэһэн юм гэлсэдэг. Тэрэнһээ хойшо мориной соло дуудаха ёһо заншал тогтоһон түүхэтэй юм.

Домог домогоороо юм аабза, теэд соло дуудалга буряад болон монгол арадуудай аман зохёол байгаа гэжэ һанахаар юм. Урда эртэ сагта хизааргүй уужам дайдануудые, үндэр хангай хадануудые морёороо дабажа гарадаг байхадаа, мориёо юунһээшые үлүүгээр һанадаг, морин-эрдэни гэжэ нэрлэдэг һэн. Тиймэһээ мориёо буряад зоной магтан домоглолго гайхалгүй бээ даа.

Соло дуудагша солоёо дүүргэхэдэ, моринһоо буужа, хадаг моринойнгоо жолоо хоёрые эзэндэнь үгэдэг юм. Тийхэдэнь мориной эзэн хадагаа ламада абаашажа бариха ёһотой. Мори жолоодогшо

өөрынгөө мориндо мордожо, малгайгаа тодожо, гүйгөөшын шагнал мүнгэ абаад: «Түрүүлэн ергэ тиймэ хүнэй морин, тиймэ эсэгын!» (жэшэнь, Занданай Эрдэниин морин, сагаангууд!) — гэжэ шангаар соносхоод, нара зүб эрьелдэн, дүхэригһөө гаража ошохо. Тийхэдэнь удаадахи моридые хүтэлэгшэд баһал шагналнуудынь абаад, дүхэригһөө гаража, гүйгөөшэнүүдэй эзэдтэнь шагналнуудынь тушаажа үгэдэг юм.

**Бүхэ барилдаан.** Мори урилдаанай һүүлдэ барилдаан эхилдэг. Найрта байһан зон сооһоо бүхые шэлэн һунгажа хараад, тэрэндээ хоёр хүн ошожо, хүндэтэйгөөр хандан: «Найр наадыемнай бүтээлсыт» гэжэ уридаг юм. Тэрэнэй зүбшөөгөө һаа, хоёр гарһаань хүндэтэйгөөр хүтэлэн, дүхэригэй дунда асаржа һуулгадаг байгаа. Обоогой жандагынь (тахигшад), юрэнхыдөө, хоёр голой зон байдаг һэн. Тиймэ дээрэнһээ гол голойхин өөр өөрынгөө бүхэнүүдые табидаг байгаа. Зүгөөр холо нютагһаа ерэнэн мэдээжэ бүхэнүүдые урижа һуулгаханда болодог һэн.

Тон түрүүн эгээл эрхим бүхэнүүдээ урда урдаһаань харуулжа, хоорондонь хэдэн метр зайтайгаар һуулгаад, саашанхи бүхэнүүдыень хүсэн болон шадбарийнь жэшээгээр һубарюулан һуулгадаг байгаа. Бүхэнүүдынь үмдэнһөө бэшэ хамаг хубсаһаа тайлаад, үмдэнэйнгөө түрийнүүдые дороһоонь өөдэнь шамажа, зариманиинь тэрэнээ бүхэлжэ, үшөө бүһөөрөө хүлин уядаг һэн. Тийгэжэ тэдэнэй бэлэн болоод байхадань, эгээл эрхим хоёр тэдэнүүдые бодхоод, хоёр тээһээ уулзуулхадань, тэдэнь барилдажа орогшо бэлэй.

Буряад барилдаан гэшэ шуранаа, дүрээ, арга мэхээ харуулха гэһэн барилдаан юм. Аймшагтай хүсэтэй аад, бошо хүниие өөдөгүи шардагархан аад, мэхэтэй, дүрэтэй, шуран хүн хаяжархидаг байгаа. Барилдаанай дүримэй ёһоор, гарайнгаа хурганай үзүүрээр газар һабардабал, хаягдаһанда тоологдохо байгаа бшуу.

Хаягдаһан хүн һууридаа ошожо хубсалдаг, хаяһан хүн хүтэлүүлэн, үбгэдэй урда ошожо, шагнал, мүнгэ, заримдаа хадаг абадаг һэн. Илаһан бүхэ һууридаа ошожо һуугаад, ондоо бүхэтэй дахин барилдахаяа хүлээдэг байгаа. Доошо доошоо һууһан бүхэнүүдэй барилдажа дүүрэхэдэ, түрүүшын дүхэригтэ илаһан бүхэнүүдэй барилдажа үсөөрхэдэнь, эгээ һүүлдэ хоёр бүхэ үлэжэ, түрүү һуурийн түлөө барилдагша һэн.

Барилдаанай һүүлээр найр дүүрэжэ, хамаг зон тарадаг бэлэй. Зарим эрэгтэйшүүл айлаар зайжа, архидадаг байгаа. Ногтон татахалаараа айлнуудай, хотонуудай хоорондо дуу дуулалдан гүйлгэлдэжэ, айлай газар ерэхэдэнь, айлайнь эзэн архитай байгаа һаа, тэдэндэ хэжэ үгэдэг һэн. Залуушуул хэдышые һогтоо һаа, наһатай зонтой сугтаа архидахагүй, нюдэндэньшые дайралдахагүй гэжэ оролдодог бэлэй.

Хүнүүд нэгэ зун соо нэгэл дахин обоодо гарадаг һэн, зүгөөр заримашуул, илангаяа баяшуулай хүбүүд 5-6 дахин обоодо гаража үрдидэг байгаа.

**"Лодон багшын дэбтэрһээ" гэхэн номһоо Б.ОРБОДОЕВА бэлдэбэ.**



# ДУНХОРАЙ МАНДАЛ ҺАНДАРГАГДАБА



**Санкт-Петербургын дасанда Буддын шажанай соёлой габшагай арбан хоног амжалтатгайгаар үнгэргэгдэбэ. Һүүлшын үдэртэ Дуйнхорай (Калачакрын) мандал Бага Невагай уһа руу сасагдаба гэшэ.**

- Иимэ хэмжээ ябуулганууд манай дасанда дүрбэдэхиеэ эмхидхэгдэнэ, - гэжэ "Гүнзэнчойной" дасанай шэрээтэ Буда Бадмаев хөөрэнэ. - Юуб гэхэдэ, 2009 ондо Нева мүрэнэй эрье дээрэ Европодо анха түрүүшын дасанай бодхо-

огдожо эхилхээр 100 жэлэй ой тэмдэглэнэ байнабди. Эгээл энэ үедэ буддын шажанай соёлой һайндэрнүүдые үнгэргэжэ эхилээбди. Мүн 2009 ондо манай дасан бодхоохо тухай шийдхэбэри сууга Агван Доржиевай түрэнхөөр 155 жэлэй

ойтой тушаалдаа.

Санкт-Петербургын дасанай хэблэлэй албанай түрүүлгшэ Алла Намсараевагай хэлэнхээр, хоёрдохи хэмжээ ябуулга бадаа энэ дасан соо үдэр бүри мүргэлнүүдэй боложо эхилхээр 95 жэлдэ зориулагдаа. Харин 2011 ондо тус баярай үдэрнүүд буддын шажанай Росси дотор гүрэнэй хэмжээндэ оруулагдаһаар 270 ойтой дашарамдуулагдаа.



Энэ жэлдэ Буддын шажанай үдэрнүүд Дуйнхор бурханда зориулагдаана. "Манай дасан бурхантай хэтын хэтэдэ нягта холбоотой. Үшөө 1913 ондо энэ бурханда зориулагдаан, манай дасан арамнайлагдаа", - гээд Буда Бадмаев хөөрөөгөө үргэлжлүүлнэ.

Үшөө тиихэдэ Этигэл хамбын түрэнхөөр 160 жэлэй ойдо, газар дэлхэйдэ дахинаа бууһанайнь удаа 10 жэл болоһондо дашарамдуулан олон хэмжээ ябуулганууд Буддын шажанай үдэрнүүдэй үедэ болоһон байна.

Буряад Республикын Дуйнхор дасанай ламанар Калачакрын мандала зохиёбо. Тэдэнэй ашар Санкт-Петербургда мартагдаад хэргээгдэжэ байһан шажанай Цам хатар гүйсэдхэгдөө.

Гэхэтэй хамта "Феномен Хамбо ламы Даша-Доржо Итигэлова" гэхэн үзэсхэлэн дасанай дэргэдэ дэлгэгдэбэ. Бүхы энэ хэмжээ ябуулганууд Хамбо лама Итигэловэй нэрэмжэтэ институтдай хүдэлмэрилэгшэдтэй хамта бэлдэгдэбэ гээд хэлэхэ шухала.

Калачакрын мандала суглуулагдажа, уһа руу сасаруулалгын хэмжээндэ Санкт-Петербургда ажаһуудаг буряад, хальмаг, тыва угсаатан суглараа бэшэ, мүн Буряадһаа айлшад ошожо хабаадалсаа. Тиихэдэ ондоо яһатанай хүнүүд мүн олоор ерэжэ, Буддын шажанда шүтэжэ байһанаа харуулаа. Дэлхэй дээрэ бүхы юумэн мүнхэ бэшэ гэхэн удхатай энэ хэмжээндэ Буддын шажанай үдэрнүүдые шэмэглээ.

## БУРЯАД ДУУНАЙ "АЯЛГА" - САНКТ-ПЕТЕРБУРГДА



**Һаяхана Санкт-Петербург хото түрэнхүүдэрөө тэмдэглэбэ. Нэгэдугаар Петр хаанай байгуулһан түрэл хото 309 жэлээ тэмдэглэбэ. Тус баярлама ушартай дашарамдуулан эмхидхэгдэн олон тоото хэмжээ ябуулганууд сооһоо буряад дуунай "Аялга" ансамблин концерт-наада Невскэ проспект дээрэ үнгэрһэниие тэмдэглэхэ хэрэгтэй.**

- Манай программа Санкт-Петербург хотын олон ажаһуугшад, хари гүрэнэй айлшад нэрвемэ алыга ташалгаар угтан абаа. Сугларагшад дундаһаа "Браво!", "Бис!" гэхэ мэтэ хашхаралдан дуулдаа һэн, - гээд ансамблин хүтэлбэрилэгшэ Марина Антонова хөөрэнэ.

Буряад Республикын соёлой габьяата ажаябуулагша Марина Антонова Нева мүрэнэй эрье дээрэ түбхинэхэдөө, шэнэ ансамбль байгуулха тухай шийдхэнэ байна. Тиигэжэ 2010 ондо хэдэн буряад яһатан сугларжа, "Аялгы" байгуулһан түсэбтэй.

- Манай ансамбльда дуунда ехэ дуратай зон ябана. Тэдэ элдэбын ажалтай мүн. Хэды сүлөөгүй байбашье, тэдэ ансамблингаа ажабайдалда дуратайгаар хабаадалсана, - гээд хүтэлбэрилэгшэнь хөөрөөгөө үргэлжлүүлнэ.

Марина Антоновагай буряадуудай олоор ажаһуудаг газар дэбисхэрээр ябажа суглуулһан арадай дуунуудые ансамблин гэшүүд дары түргэн сээжэлдэжэ, аза талаангаа элдэбын хэмжээ ябуулгануудта туршана гэшэ. Оройдоол гурбадахи жэлээ хүдэлжэ байһан "Аялга" улсхоорондын фестивальда 3-дахи шангай лауреат боложо шадаа. Энэнь гайхалтай. Ушар гэхэдэ, тэдэ баян түүхэтэй ансамбльнуудаар мүрүсэһэн байна бшуу.

Санкт-Петербург хотын захиргаанай ябуулдаг тусхай "Толерантность", "Диалог культур" гэхэн программануудта нягта харилсаа холбоотойгоор хүдэлнэ.

Аяар холо Нева мүрэнэй эрьедэ түбхинэнэнтэ нютагархинайнгаа үндэн соёлоо, түрэл хэлээ алдангүй ябаһандан тэһэ баярлаха хэрэгтэй. Энэ ушарта "Аялга" ансамблин нүлөө сэгнэшэгүй.

## КРАСНОЯРСКДА БОЛОҮОН СУРХАРБААН



**Буряад үндэнэ яһатанай эгээл дуратай Сурхарбаанай наадан аяар холо Енисей мүрэнэй эрье дээрэ наярба.**

Красноярск хотын буряад үндэнэ яһатанай "Алтан Гэрэл" бүлгэмэй хүтэлбэрилэгшэ Анатолий Базаровай хэлэнхээр, энэ заншалта болоһон найр нааданда холын айлшад олоор хабаадаба. Новосибирск, Томск, Челябинск хотонуудһаа буряадууд тэндэ ерэжэ, амаршалгын һайхан үгэнүүдые хэлээ. Мүн тиихэдэ Улаан-Үдэнхөө айлшад буугаа. Красноярск хотын ба хизаарай захиргаануудай түлөөлэгшэд буряадуудаар адли найрлажа, энэ хэмжээ ябуулгаар ехэ һонирхоо.

Буряад бүхэ барилдаагаар мүрүсөөн эмхидхэгдэжэ, олон залуушуул хабаадаха гэжэ шийдэнэ байна. Эндэ Красноярскын гүрэнэй медицинскэ академиин 5-дахи курсын оюутан Радна Мудаев илалта туйлажа, амиды хонин бэлэгтэ хүртөө.

"Гэсэр-2012" гэхэн конкурс мүрүсөөндэ хабаадагшад буряадайнгаа дуунуудые ханпоурдаа, хатарнуудые гүйсэдхөө. Мүн медицинскэ академиин 1-дэхи курсын оюутан Гэсэр Арьяев түрүүлжэ, нэрынгээ удха шанар гэршэлээ.

Сурхарбаанда хабаадагшад футбол, волейбол наадаа, Еохор хатаргаа,



**Тус хуудаһа Борис БАЛДАНОВ бэлдэбэ. Автарай фото.**